

2-3 ar. Jeg ble født i 1917 og fikk etternavnet en rene sykdommer,

vi ikke. Det var mor som holdt liv i familien. Hun sydde for folk.
Jeg har enda svennebrevet hennes. Vi bodde ganske primitivt i en
leiegård på to rom og kjøkken. Vi fyrte med koks og ved og brukte
parafinlamper. Det var svært dårlige tider^x^{og} det var kaldt og vinteren.
Jeg husker min far hadde snust opp et sted hvor vi kunne hente avis-
papir . Min bror, som er sju år eldre enn meg, og jeg som da var fire-
fem, dro av sted og hentet en enorm stabel med aviser, fraktet det
hjem på trikken og tente på det i kakkelovnen i stua. Det ble såpass
varmt at ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ naboene stakk innom for å tine seg
opp.

Som sagt var det skrekkelig dårlige tider og vi hadde det vanskelig. Jeg husker også at jeg gikk med min fars gamle matspann til en skole hvor det var ~~matutdeling~~ offentlig matutdeling, som regel kalrot av verste kvalitet. Det var kokte skiver som de la litt marmelade på, det var så vondt at det var ikke mulig å få det ned. Jeg strevde så tårene rant, men det satte seg fast i halsen. Riktignok var det velstand innimellom, da fikk vi erter, bønner eller linser. Dette var i Wien i begynnelsen av 20-årene. Jeg kan også huske at vi plutselig fikk besøk fra Amerika. Da var jeg fem år. Min mor hadde en søster i Amerika og det var hennes slektninger som kom. De ~~tok oss~~ tok oss med på flotte restauranter og særlig husker jeg at vi var på et konditori i Prater og jeg fikk en stor porsjon is med frukt og krem på toppen. Siden har jeg aldri spist slik is, det ville være nesten som helligbrøde å ~~gjøre det en gang til~~ gjøre det en gang til. Jeg har fortalt denne historien mange ganger og det sies at begeret blir større og større for hver gang.

1922

Da var jeg altså fem år og samme året døde min bestemor. Hun bodde også hos oss, hun var nesten blind. Min mor hadde ~~tenkt å~~ tenkt å emigrere til Amerika og hadde papirene i orden, men hun ville ikke reise fra henne. Så vi kom ikke ~~dit~~ dit og det nytter ikke å tenke på hvordan vi ville fått det om det hadde blitt noe av. Min far var sjelden hjemme, han tok seg jobber på forskjellige steder, man kan nesten si han ble helt demoralisert etter krigen. Da han ikke lenger kunne spille ^{samme} ~~den~~ rollen han gjorde som offiser. Han var ganske flink, og skaffet seg arbeid om det var aldri så vanskelig. Han drev som bokholder og hadde en flott håndskrift. ~~xx~~ Før regnskap hadde han lært seg på egen hand, og han var flink til å snakke for seg. Hans far var fra ^{Tarnopol, en by i} ~~Galizien~~ Galicja som nå er en del av ^{Sovjetunionen,} ~~Polen~~, og tjente til livets opphold med å sitte på torget og skrive brev for folk. Også han het Berg, navnet er ikke så uvanlig i Mellom-Europa heller. Der ble min far født, mens min mor var fra Odessa. Under krigen var jeg inne på tanken

Noen Amerikareise ble det altså ikke for min mor og oss. I stedet begynte jeg på skolen og i sangkor. Jeg tjente penger ~~på å synge i kor~~ til å betale husleien fra jeg var åtte-ni år. Vi fikk litt for å synge i kor, jeg hadde så fin sopran at jeg fikk være solist, ~~og~~ Vi sang bl.a. i synagogen ~~der~~ når det var bryllup, da fikk vi 10 øre hver ekstra. Ellers hadde vi fast lønn, jeg tror de var 30 skilling i måneden og det var nok til husleien. Det tilsvarte 30 norske kroner, og det var slett ikke verst ~~for en smagutt i 20-årenes Europa~~ for en smagutt i 20-årenes Europa. Det hanglet og gikk med oss, vi var blitt fire barn, men når far ble helt borte måtte de to minste plasseres på barnehjem.

I Wien begynte vi på skolen når vi var seks år. Så gikk vi i fire år - første trian- og skulle så velge enten fortsettelsesskole eller ga rett over i ^{middelskole} ~~realskule~~ og gymnas ^{som tok} ~~realskule~~ ^{sju} ~~sju~~ år. ~~forvalte.~~ Jeg valgte ~~realskule~~ Den obligatoriske skolegangen var åtte år. Jeg tok den ^{ELU} ~~fi~~arige og reallinje. ~~Realskolen~~ Den gangen var det ikke flere linjer på hver skole, den jeg gikk på ^{bedste} ~~var~~ utelukkende ^{linje} ~~realgymnasium~~, dvs. med hovedvekt på matematikk, fysikk osv, men vi lærte også språk.

Etterhvert ble sangstemmen borte og jeg måtte tjene penger på annen måte. Det var alltid det viktigste, vi hadde det så vanskelig at vi ofte ikke hadde mat i huset. Jeg husker at naboene kom til oss med litt iblant. På den tiden var det et vertshus omtrent på hvert gatehjørne i Wien. Jeg husker jeg gikk til et i nabolaget ~~og~~ som ble drevet av en snill mann. Hvis jeg kjøpte for 20 øre i suppe skulle

jeg egentlig fått en porsjon, men han fylte spannet fullt.

Gjennom min eldre bror fikk jeg lært meg å skrive på maskin, da var jeg vel ti år. Han drev med privatundervisning og hadde fått adgang til en skrivemaskin. ~~xxxxfikkjegxkaxxogxkaxx~~ Slik fikk jeg lære det og kunne snart ta imot avskrivningsarbeid. Jeg skrev brev, manuskripter og stensiler, ti øre pr. side. Jeg kunne holde på halve natta, det ble ofte ikke tid til å gå på skolen. Å trykke stensiler de gang var en ~~xxxx~~ omstendelig affære, man la stensilen på en ramme, kjørte valsen med sverte over, åpnet rammen og tok arket ut, la inn neste og gjentok operasjonen ~~xxxxxvixxaxxgangaxxxxix~~ så mange ganger som man skulle ha ~~xxxxpxixxix~~ kopier. Så det tok sin tid og måtte gjøres med stor forsiktighet.

I tillegg til avskrivning tok også jeg meg privatundervisning.

Jeg var flink i matematikk og kunne hjelpe både jevnaldrende og eldre med faget. Det ~~xxxxsærlig~~ gjaldt særlig elever som skulle ta artium som privatister. Jeg var nødt til å lære meg pensum for høyere klasser enn den jeg gikk i, men jeg klarte det, ~~xxxxkaxkaxx~~ fordi jeg var nødt til å klare det så jeg kunne tjene noen penger. ~~Elvxxxxx~~ ~~xxxxxxx~~ Etterhvert fikk jeg flere og flere elever, velstående familier med døtre som var svært ~~sxx~~ søte men hadde liten begavelse eller interesse for matematikk. Da jeg seinere ble eks~~k~~skuldet fra skolen og alle videregående studier var jeg så ~~xxxx~~xinnarbeidet at jeg tjente ^{godt} ~~xxxxxx~~ som privatlærer. Jeg tror jeg fikk tre kroner timen, og når jeg underviste opptil ti-tolv timer pr. dag, ble det en bra inntekt. Da fikk jeg også min første ferdigkjøpte dress. Til da hadde jeg gått med plagg som min mor hadde sydd om etter andre. Undervisningen ved ~~xxx~~ videregående skoler var gratis allerede den gangen. Da Østerrike ble republikk i 1918 ble det sosialdemokratisk regjering. Og Wien hadde hatt sosialdemokratisk styre i mange år. Det ~~ixnxxxxxxx~~ hadde innført reformer som andre land

tok etter flere år senere. Bl.a. er den sosiale boligbygging ~~xxxx~~ som ~~xxxxx~~ Oslo begynte med før krigen inspirert av tilsvarende i Wien. Også skolereformen i Wien var en enorm landevinning. I andre deler av landet var det fortsatt kirken som ~~xxxxxx~~ dominerte på skolesektoren. Til skolene i Wien kom det elever fra alle samfunnslag og det var et godt kameratskap der. Hvis noen hadde det bedre enn andre ~~xxxxx~~ ~~plukk~~ ~~gjengjikk~~ ~~en~~ ~~håndrekning~~ ~~for~~ gav de gjerne en håndrekning til de mindre heldige. Jeg husker ~~jxxxxfikkxxx~~ matpakker med runestykker og smør og skinke~~xxxxx~~ som de ikke hadde lyst på og som jeg spiste med største glede. Jeg var faktisk underernært til jeg var 12-13 år gammel. Mor ~~xxxxx~~ fikk jeg på feriekoloni hvert år og da ~~spisxxxxjxxx~~ fikk jeg spist meg skikkelig mett. Man trenger ~~xxxxxxx~~ store mengder mat i oppveksten, i dag kunne jeg ikke fatt i meg slike porsjoner om man sa ~~xxxxx~~ ^{truet} med en maskinpistol.

[illegible]

I februar 1934 var det borgerkrig i Wien. Det sosialdemokratiske partiet ble forbudt, men vi fortsatte arbeidet under jorden. Jeg ble arrestert tre ganger. Hvert distrikt hadde sin milits - ~~Der~~ Der republikanische Schutzbund. Det var en militær organisasjon, ledet av ~~offiserer~~ profesjonelle offiserer. Hvert distrikt hadde

sitt vapenlager, men bare distriktskommandanten visste hvor det befant seg. Militseren var dannet fordi det også var vokst fram halv-og hel-fascistiske organisasjoner som overfalt arbeiderinter . Man etablerte d et slags ordensvern, men fant ~~xxxxxx~~ det nødvendig å gå et skritt videre for å beskytte arbeiderorganisasjonene og republikken. Det var sterke fascistiske strømninger også i Wien på denne tiden, ~~xxxx~~ om ikke så alvorlige som i Tyskland. Seinere fikk vi imidlertid nazisme i sin tyske form også der. Som sagt var det bare distriktskommandanten som visste hvor vapnene var og de ble arrestert alle sammen. Vi andre løp omkring en hel natt for å finne dem, men det var ikke mulig. Jeg husker jeg ble sendt av garde for å ta ~~xxxxx~~ kontakt med andre distrikter og syklet mens kulene pep om ørene mine gjennom byen. Men det var forgjeves. Vi greide ikke å koordinere noe som helst under de spredte, men til dels alvorlige kampene. Våre folk satte seg fast i enkelte boligområder, bl.a. Karl Marx Hof. Dit sendte Dolfuss artilleri og lot soldatene skyte med kanoner . Det samme skjedde i vårt distrikt, på den andre siden av Donau, der var det ~~xxxx~~ også et stort boligkompleks som het Goethe Hof. Også utover landet var det kamper, men Dolfuss fikk overtaket. Mange som hadde bekjempet ham flyktet til Tsjekkoslovakia , seinere til Sovjetunionen. Etter sigende har ikke én kom et tilbake til Østerrike etter krigen.

med kontakt

~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ Jeg var 17 år da jeg ble arrestert første gang, det var i 1934. Det ble påstått at jeg hadde vapen hjemme og hadde skutt fra vinduene i leilighetene var. Men da det ble klart at vi bare hadde utsikt til bakgården skjønte de snart at det ikke var stort jeg kunne ha skutt på der, så jeg slapp ut igjen. Neste gang ble jeg arrestert fordi ungdomsbevegelsen arrangerte en større tilstelning ute i skogen. Da fikk jeg bare politiarrest og var snart fri mann. Men neste gang var det alvorligere. Det var under et møte som den

illegale gymnasiast-og studentorganisasjonen arrangerte. Da måtte jeg sitte inne i tre-fire måneder, men forholdene var ganske gjenyttelige. I juli 1936 sluttet ^{Kansler Curt von} Schuschnigg ~~av å skrive~~ sin første avtale med ~~nazistkammerad~~ Hitler og dermed ble både nazistiske og sosialdemokratiske fanger sluppet fri. ~~Vilket benadte meg jeg opplysnings~~
~~ble~~ Vi fikk et papir hvor det stod at ~~Forbunds~~ Republikkens president hadde benadet oss. Men Noen rettssak ble det altså ikke mot meg, men jeg hadde jo vært fremstilt for forhørsdommeren. Han var embedsmann av den gamle skolen, antagelig helt fra ~~keiser~~ keiserdommets tid. En sver gammel mann med høye fadermordere var han, han ruvet over meg i rommet mens han rasert opp minst tyve paragrafer jeg var tiltalt etter. Det gjaldt både forstyrrelse av offentlig ro og orden, opprør og høyforræderi bl.a. Også kirken skulle jeg ha renket, uten at jeg kan huske på hvilken måte. Da han var ferdig med å lese opp anklagene ~~spørte~~ jeg tillot jeg meg å spørre: "Herr dommer, hva er straffen for dette?" Svaret var: "Dødsstraff". Men så kikket han nærmere på meg. "Du er såpass ung at det får vel bli livsvarig." Jeg glodde med store øyne og så kom det: "Naja, minst 20 år blir det iallfall." Da datt det ut av meg: "Men i all verden, Schuschnigg har vel ikke tenkt å regjere i 20 år til." Slikt kunne man tillate seg den gangen, men da jeg fortalte historien til medfanger i en tysk konsentrasjonsleir under siste krig, sa de at jeg løy. Det var ikke mulig for dem å tro at forholdene kunne ha vært så gjenyttelige. Men vi led faktisk ingen overlast i fengselet den gang. Som politiske fanger hadde vi også visse privilegier framfor ~~værlig~~ kriminelle. Vi kunne f.eks. kjøpe hva vi ville, om vi bare hadde penger. En advokat hadde frivillig påtatt seg min sak og kunne absolutt ikke vente noen betaling. Han skaffet meg både mat og sigaretter, pluss

en masse bøker. Jeg har aldri i mitt liv lest så mye - de gamle filosofer, indiske også, ble pløyd igjennom ved siden av alt mulig annet. En gang i uka gikk fengselsdirektøren en runde sammen med sin sekretær som var utstyrt med en svar blokk til å notere på. De skred inn gjennom døra og direktøren spurte: "Har De noen ønsker eller noe å klage over?" Det gikk fort opp for oss at det nyttet verken å ønske eller klage og vi ble enige om hva vi skulle svare. Som regel ropte vi det samme hver uke: "Vi vil ut." Hvoretter han smelte igjen døra. Dette var i fengselet Das erste Wiener Landesgericht som fortsatt er i bruk.

Hem Andre?
Jeg var så ung at jeg måtte sitte alene i en celle. Jeg skulle ikke havne i selskap med gamle, garvede forbrytere. Derfor skulle jeg også gå i luftegarden alene. Men da protesterte jeg og gikk til sultestreik. Så fikk jeg lov til å komme sammen med de hardkokte, bl.a. Bruno Kreisky og flere av etterkrigstidas fremtredende personligheter. Denne timen i luftegarden var dagens høydepunkt. For det første var det jo en avveksling, men vi fant også på ting som ~~fikk klukkende~~ ~~gjorde det litt~~ skapte litt moro for oss selv og andre. De kriminelle fangene fikk f.eks ikke noe å røyke på og var i stor nød. De tigget og noen solgte oss sin livshistorie for to sigaretter. En gav f.eks. en detaljert skildring av hvordan han hadde drept et ektepar med en øks. Vi hadde også Wiens mest beryktede innbruddstyv blant oss, han må ha veid minst 150 kg. Det ble fortalt at han ikke brøt opp pengeskapene, han tok dem med seg. Han skroet også av å være en habil lommetyv. ~~xogxvix~~ Michel, het han. Og vi satte ham på prøve. Blant de politiske fangene var det en doktor *Fried*, en temmelig distret person som alltid gikk med jakka tett knappet i nalsen og med en avis i innerlommen. Vi lovte Michel to sigaretter hvis han kunne stjele denne avisen uten at den andre merket noe. Og jamen greide han det ~~ikke~~ med de digre, klompete fingrene sine.

Men vi drev ikke bare med narrestreker. 1.mai laget vi f.eks. en stor demonstrasjon og satte i med Internasjonaltidlig om morgenen. Vokterne ~~xxx~~^{fløy} forstyrret omkring og ville ha ro og orden, men det var altfor mange sangere. De måtte bare gi opp. Og så kom juli 1936 da både nazister og andre politiske fanger ble løslatt. Da syntes jeg det var på tide å få litt luftforandring. Jeg reiste til Paris.

*Om talem
for
Intro?*

Jeg er av jødisk avstamning, men religion har aldri spilt noen rolle i mitt liv. Min mor var ganske religiøs, hun forsøkte å overholde skikker og helligdager. Bortsett fra at jeg også sang i synagogen hadde jeg nesten ingen kontakt med miljøet. Min mors eldste søster og hennes mann var meget ortodokse. Han var en ~~xx~~ meget enkel mann, kunne nesten ikke lese eller skrive, men han sa sine bønner og gikk regelmessig i synagogen. De overholdt alle helligdager og inviterte oss ofte. Rike var de selvfølgelig ikke, og de hadde syv barn. Mannen var kusk for Meieribolaget, han kjørte vogn med to hester og bragte isblokker til melkutsalgene. Han fikk gullklokke da han hadde arbeidet i 40 år på samme sted. Under krigen kom han til Amerika, der har jeg truffet ham igjen. Min tante døde før han dro fra Wien. Ellers har jeg ikke hatt noen kontakt med det jødiske miljøet. ~~xx~~ Det var i den sosialistiske ungdomsbevegelsen jeg holdt meg, jeg var mer der enn her. Som distriktssekretær var det nok å gjøre, mye skriving og stensilkjøring, forberedelse av møter og arrangementer osv. Det var stevner og leirer og et ~~xxxxx~~ vel utviklet kameratskap. Den ene passet på den andre og sørget for at ingen led nød eller overlast. Solidariteten stod så absolutt i høysatet den gang. Heller ikke i Norge hadde jeg særlig kontakt med det jødiske miljøet. Som sagt har religion aldri spilt noen rolle, men jeg aksepterer selvsagt at den gjør det for

andre. Folk får være så religiøse de vil bare de lar meg være i fred. Det samme gjelder politisk oppfatning, og ~~der~~ selv de av mine klassekamerater som ble nazister i 30-årene lot meg ~~bl~~ være i fred. De var avhengige av meg som hjelpelærer og ikke ~~mulig~~ minst under tentamener da jeg kunne fuske litt og fa dem gjennom det grøvste. Den muligheten ville de ikke unnvære og derfor ville de være venner med meg.

Da jeg forlot Wien i juli 1938 ble jeg fulgt til toget av skole~~xxx~~kamerater som var blitt SS-offiserer. De stod med tårer i øynene og kunne ikke begripe at jeg villereise. "Hitler har ingenting imot deg Josef, han vil aldri gjøre deg noe."

Etter at jeg kom ut fra fengselet ~~xxxxxxx~~ i 35, ble jeg kastet ut fra den skolen jeg gikk på. Men jeg fikk lov til å fortsette på en annen. Jeg ble utvist på grunn av ulovlig politisk virksomhet på en, men kunne altså fortsette på en annen. Men i 36, da jeg slapp ut av fengselet igjen, ble jeg utvist fra samtlige skoler og læreanstalter i Wien. Det var like før jeg skulle ta artium. Jeg har enna dette dokumentet hvor det står at tre departementef i samråd med hverandre har besluttet at jeg skal bli utvist fra samtlige skole- og læreanstalter som går utover folkeskolen. Jeg kunne altså ha gått folkeskolen en gang til. Utvisningen skyldtes at jeg ~~hadde~~ var blant lederne av forbudt politisk virksomhet. Ved andre skoler var flere i samme båt, det var ikke uvanlig at gymnasiaster fikk løpepass i den tiden på grunn av politisk virksomhet.

Jeg gikk på en skole hvor nesten alle lærerne var reaksjonære. De var monarkister, bare en ble sagt å være sosialist men jeg oppdaget aldri noen symptomer på det hos ham. Noen særlig sosial forståelse kunne han i hvert fall ikke ha hatt. Jeg måtte jo arbeide ved siden av skolen, og fikk følgelig ikke alltid tid til å gjøre lekser. En gang møtte jeg opp uten å ha skrevet en stiloppgave. Jeg forklarte at jeg ikke hadde hatt tid fordi vi hadde det så vanskelig med økonomien hjemme.

Brukes!

Dette må ned i begynnelsen

2

Dolfuss var en svært liten mann. Det gikk mange vitser om ham, blant annet ble det sagt at han spaserte opp og ned under senga om natta når han forberedte en tale. Det ble også vitsset med at kommunen måtte fjerne ~~skilmerk~~ kantsteinene på fortøyet fordi han slo seg i baken hver gang han skulle gå ned i gata.

I ungdomsbevegelsen drev vi med amatørteater og politiske kabareter der vi gjorde narr av regjeringen. Dette var naturligvis før borgerkrigen i 1939. I en slik kabaret spilte jeg Dolfuss, kledd i kjole og hvitt, floeshatt og stakk. Vi var omtrent av samme høyde så likheten var ikke dårlig. Den gang var det vanlig at det alltid satt en representant for politiet ~~xxxxxx~~ i salen under politiske arrangementer. Det var ikke vanlige politimenn, men fra et spesielt avsnitt som hadde egne uniformer. Jeg stod på scenen og sang: "~~xxxxxx~~ Kefig Wald und Dolfuss, wie reimt sich das Zusammen? Im ^Wkefig sitzt der Zeisig, im Wald da gibt's viel Reisig und der Dolfuss ist ein Meter dreissig." (Er det noen sammenheng mellom Kefigskogen og Dolfuss? I Kefig ^{bor} ~~xxxxsisikenxxxxbørxxxxsisikenxxxx~~ bor ^{sisiken} mellom busk og kratt. Dolfuss er en meter og tredve."

Da reiste politimannen seg og ropte at det ikke var sant, Dolfuss var ikke så liten. Jeg sang da visa om igjen og endret det siste til "en meter og toogtredve". Da ville politiet hekte meg. Jeg tok beina fatt og løp i kjole og hvitt over Donau-broen, politimennene fulgte etter en stund, men gav opp da jeg nippet på en trakk som kom. Der ble det latter blant passasjerene, alle skjønte hvem jeg skulle forestille.

Jeg la til at jeg nok skulle klare å ta eksamen likevel, jeg hadde klart meg bra på skolen hittil. Men jeg fikk en overhaling om at det ikke gikk an, det var ikke forenlig med skolegang å ha noe annet for skolearbeidet måtte gå foran alt. Dette var den sosialistiske læreren. Som sagt var alle lærerne reaksjonære og alle bortsett fra rektor ble nazister. Rektor var en from katolikk som gikk til messe to ganger om dagen. Han holdt en beskyttende hand over meg, enda alle på skolen visste jeg var sosialist, noen sa tilmed bolsjevik. Jeg har fått referert fra lærermøte at jeg godt kunne finne på å sprengte hele skolen i lufta. Men rektor lot seg ikke skremme. Da jeg ble utvist for godt forsøkte han gjennom forbindelser med Schuschnigg-administrasjonen å få relegeringen omgjort, Han klarte det nesten også, men så kom Hitler til makten og han benådet alle. Derfor ble jeg en tid i Wien etter maktovertagelsen slik at jeg kunne få tatt artium.

W. H. H. Jeg ble altså benådet av Hitler-. Det var etterhvert blitt slik at man enten var svart - nazist- eller rød - sosialist. Noen mellomting fantes ikke dengang. Jeg har mange ganger spurt meg selv hvorfor denne rektoren var så vennlig mot meg, han var jo langt fra sosialist. Men oppførte seg som et menneske, og det var nettopp det han var, ikke bare rektor og streng katolikk som ~~tatt~~ ~~Delfuss~~ og Schuschnigg og deres parti. Det ble en meget nyttig lærdom for meg. Jeg har opplevd det samme i Norge under lignende forhold. Jeg har truffet mennesker som hadde en helt annen oppfatning enn meg, politisk og på alle andre måter, men som i første rekke var gode og skikkelige mennesker. Dette lærte jeg av rektor og det har vært avgjørende for hele min senere utvikling.

I 1936 dro jeg som nevnt til Paris og det ble heller ingen dans på roser. En kusine gav meg fem gamle francs, i 1936 var det 50 norske øre. Det var min reisevaluta, og selv om hotellrommet bare kostet 2.50 i uka, rakk de ikke så langt. En liter melk kostet to francs. For tre francs man får en fin middag. Men da jeg skulle bruke disse

francene på en bistro sa verten at den var falsk. Jeg ble na kvitt den senere-. Gjennom bekjente ~~xxxxx~~¹⁹³³ jeg fikk forbindelse med en østerriksk forretningsmann som trengte en maskinskriver. Dermed var de første ukene reddet. Jeg fikk også kontakt med en som representerte et tysk stalfirma i Solingen, det laget kniver. Så jeg gikk rundt til ~~xxxxx~~salongene i Paris og solgte barberkniver. Det finns ikke en barbersjapp i Paris jeg ikke har vært i. Og når det ikke var kunder i dem ville ^{eieren} gjerne skravle i timevis med meg. Så utbyttet ~~ble~~ glimrende hva spraket angikk, svakere når det gjaldt det økonomiske. Jeg lærte å snakke flytende fransk, og det hendte de kjøpte en kniv også. Da hadde jeg alt tjent seks francs. På samme tid var det verdensutstilling i Paris, jeg jobbet litt der også, vasket tallerkner og den slags. Slik gikk det noen måneder, men så ville jeg hjem til Wien igjen.

Der fortsatte jeg med å gi privatundervisning, vi arbeidet fortsatt politisk under jorda, men vi laust oss 1938. Da forsøkte Schusschnigg å slutte fred med sosialdemokratene og alle kom hjem fra sin emigrasjon. Vi jaget nazistene fra gatene i Wiens sentrum, ikke en av dem våget å vise seg ute. Men det hjalp jo ikke, det kom et ultimatum fra Hitler og Schusschnigg kapitulerte. Dagen etter løp en stor del av Wiens befolkning omkring med svære hakekorsmerker. I mars ~~1938~~ 1938 opplevde jeg Hitlers inntog. Da gikk jeg på en ren jødeskole, nazistene hadde isolert alle jøder på et par bestemte skoler. Jeg ble i byen så lenge at jeg fikk tatt eksamen. På artiumsvitnemalet står det at eksamen er bestått på denne skolen, "i Wien, i det tyske riket".

~~OmHitlersinntog~~ Jeg opplevde altså Hitlers innmarsj i Wien. Schusschnigg hadde vært innkalt til Berchtesgaden og blitt mer eller mindre truet på livet. Schusschnigg ville holde en folkeavstemning, men dette forindret Hitler og marsjerte rett og slett inn. Og han ble ikke forstyrret. "Vi viker for makten", sa Schusschnigg. Kanskje

Plese
Detrujer

var det galt å gi seg uten kamp. Etter min mening skal man ikke det. Men det er spørsmål om hvordan man vurderte hele situasjonen den gangen. Noe av det første som skjedde var at den jødiske befolkning ble trakassert. Butikkene ble plyndret og de første ukene ~~xxxx~~ hadde mobben mange forlystelser av den art.

Jeg hadde elever på forskjellige steder i byen, og den dagen inntoget fant sted, kom jeg midt opp i hurlumheien. Jeg gjemte meg blant alle menneskene som var ute og som skrek: "Wir danken unsern Führer . Sieg Heil! " Det skal jeg aldri glemme. Da jeg kom tilbake til Wien etter krigen og gikk på Ringstrasse, Hovedgaten, midt på natten , kunne jeg fortsatt høre dem skrike. Kanskje var det en av grunnene til at jeg ikke flyttet tilbake til Wien. Jeg vet ikke hvor mange wienere det var som skrek velkommen til Hitler den dagen. Byen hadde 2 millioner ^{ca.} innbyggere, den hadde 300 000 jøder. De var sikkert ikke ute og jublet, gode sosialister stod heller ikke langs gatene og skrek. Men det var nok av medløpere til å danne svære folkemengder. Den tidligere keiserinnen, Zita, ble intervjuet etter Hitlers inntog. Hun bodde visst i Portugal da, nå er hun tilbake i Østerrike , hun må vel være minst 90 år. Hun ble spurt hva hun syntes om denne jubelen Hitler ble mottatt med. Hun svarte: "Hvis min sønn hadde holdt inntog hadde wienerne jublet enda mer". Det hører med til mentaliteten. Wienerne var alltid ute og skrek når det skjedde noe spesielt. Jeg kan huske fra min barndom at Chaplin var i Wien. Det var sant opstyr at ^{noen} ~~mange~~ mennesker ble trukket i hjel. ~~Viktigmangxxxx~~

Men ~~aktxxx~~ nå var det blitt klart ~~xxx~~ for meg at jeg ikke kunne bli boende i Wien. Nazistene hadde laget sine raselover og jøder hadde ikke annet å gjøre enn å komme seg vekk. Man måtte dra dit det var mulig å dra. Min eldste bror var også blitt arrestert i 1936. Han var kommunist og hadde ledende tillitsverv i det illegale kommunistpartiet. Han var ettersøkt fra 1935 og bodde ikke hjemme lenger. ~~xxx~~ Også han

hadde undervist gymnasiaster, særlig voksne, og jeg måtte overta for ham. Jeg hadde ingen erfaring i å undervise voksne, men det var ingen annen utvei enn å kaste seg ut i det. Siden har jeg ofte måttet gå uforberedt til et arbeid, og det har gått fordi det måtte gå. Min bror ble arrestert og satt i fengsel et år, han slapp ut i 1937 og reiste straks fra landet, Han dro først til Paris, og så ble han sendt til Norge. ~~XXXXXXXXXXXX~~ Derfor kom jeg også hit. Norge var et av de få land det var mulig å få visum til uten mange forklaringer, mens svenskene laget mer krøll. Derfor bestemte jeg meg til ikke å reise gjennom Sverige men ta baten fra Hamburg direkte til Oslo.

de = ?

Etter maktovertakelsen i Wien gikk tyskerne straks løs på jødene. Mange ble arrestert og sendt til Dachau, allerede da var dette en konsentrasjonsleir. For å være morsomme malte de en slags hilsen på vinduene: "Jeg er i Dachau." Så ~~plukket de~~ samlet de gamle mennesker i flokker og lot dem vaske gatene - aldri unge, for det var ikke morsomt. Det skulle være professorer, leger, forretningsfolk, kvinner osv. De måtte vaske med hendene eller en primitiv kost. Selv ble jeg aldri tatt, merkelig nok. Jeg kunne ferdes fritt om i Wien, kanskje så jeg ikke ut som noen vandrende jøde, men min yngste bror ble tatt da han var 15 år. Han ble brakt til en kaserne hvor de måtte vaske, men han fikk rikelig med mat. Det var ikke bare umenneskelighet. ~~Dette~~ Distriktet hvor vi bodde het Leopoldstadt. Det var 2. distrikt og sammen med det 20. la det faktisk på en øy, det var omgitt av Donau på den ene siden og Donaukanalen på den andre. Det bodde mange jøder her, de spiser jo usyret brød til påske - maz~~as~~ ^{baffer du} - hebraisk - derfor ble hele øya kalt maz~~as~~-Insel. Det bodde mange jøder i den nordlige delen av distriktet, men nærmere Prater og industristrøkene var det slett ikke så mange. ~~Også~~ ^t Fra gammel av hørte det med til god tone i Wien å være antisemitt. Også ~~i~~ det sosialdemokratiske partiet hadde innslag av det, men ikke i den grad at det ble drevet jødeforfølgelse. Det ble vitset og holdt litt avstand til dem, men noe ønske om utryddelse var det på ingen måte. De som var fromme fikk være det, de som ikke var - og det var vel de fleste - fikk også være i fred. Men antisemittiske ~~strømninger~~ har det vært fra gammel av i Wien.

Min yngste bror måtte arbeide i kasernen, men han ble ikke arrestert. Etter en tid dro han til Palestina, illegalt selvfølgelig. ~~Derfor~~ ~~En~~ del jøder ble samlet i grupper og han kom med i en slik. Også min søster kom til Palestinax etter store vanskeligheter etter

at min mor var reist~~x~~ til Norge. Jeg greide å få visum til henne, men min søster ble nektet ^{innreise} av sjefen for Sentralpasskontoret. ~~x~~

Som sagt var min bror den første som reiste til Norge. Jeg tror det ble ordnet via politiske kanaler og ikke av noen flyktningeorganisasjon.

Straks jeg kom med baten til Oslo ~~kom jeg i kontakt med~~ ^{møtte jeg} førstebetjent Bekkelund i Fremmedpolitiet, en kjekk kar som jeg har hatt kontakt med seinere også. Han tok passet mitt og så jeg måtte møte opp på Nr.19 neste dag. Slik ble jeg registrert med en gang og fikk midlertidig oppholdstillatelse. Meningen var å reise videre til Amerika.

Dit hadde etterhvert enda flere slektninger emigrert, også en annen søster av min mor og hennes mann. Denne onkelen og min far kom godt overens, de var nemlig glad i å spille om penger begge to. De gikk på kafeene i Wien og spilte kort eller domino. Men en vakker dag

forsvant denne onkelen fullstendig, ~~vi~~ ^{man} hørte ikke noe til ham på over et år. Min tante flyttet inn hos oss med sine to barn og mor ~~og jeg~~ holdt liv i dem alle. Men så -før første verdenskrig brøt ut - gav han livstegn fra Amerika, og familien reiste over. Jeg har truffet

Sagt for ham igjen etter krigen, han hadde klart seg ganske bra der borte.

~~Jeg hadde skrevet til~~ Da jeg ble en flyktning i verden, skrev jeg til denne tante min om mulighetene for å bosette meg i Amerika. Hun svarte at med så gode engelskkunnskaper som jeg hadde, ville jeg ikke ha noen problemer med å klare meg. Men mer enn denne oppmuntringen fikk jeg ikke, og jeg trengte ganske andre bekreftelser for å kunne reise. Så det ble ikke noen Amerikareise for meg. Jeg ble i Norge og angret ikke, *på det*.

Først bodde jeg i Oslo og slo meg gjennom så godt jeg kunne, underviste litt og tok alle slags jobber. Vinteren 1938 hjalp jeg en blikkenslager med å rydde hustak for snø på Majorstua. Jeg holdt ham fast i tauet så han ikke skulle ramle ned. Om ettermiddagen var det å trekke ~~inn i dress og~~ i dress og undervise fine folks døtre på

X) X)
Det blir iblant hevdet at Norge ikke ~~hakk~~ førte noen god politikk når det gjaldt flyktninger i mellomkrigsåra. Restriksjonene var strenge, men vi fant det ganske naturlig. Det var stor arbeidsledighet og man var ikke forberedt på å ta imot et større antall innvandrere. Jeg har inntrykk av at de fleste gjorde så godt de kunne, men det virket som det var en viss motsetning mellom de politiske og de ~~de~~ utøvende myndigheter, at tjenestemennene ikke anstrengte seg noe særlig for å effektivisere det regjeringen hadde bestemt. Men vanlige folk var alltid vennlige og imøtekommende. Tiden på Kongsvinger var den beste jeg til da hadde opplevd. Men så ble jo heller ikke befolkningen satt på så stor prøve fordi om jeg kom dit.

↳ Sakt at Kongsv.?

Frognar. Jeg fikk lett kontakt med folk og gjennom bekjentskaper fikk jeg disse jobbene. Nå var det slik at arbeiderbevegelsen hadde opprettet et eget velferdskontor for å ta seg av de politiske emigrantene. Det var ~~Arbeiderbevegelsens~~ ^{Arbeidernes} Justisfond som var blitt omdannet fra sin opprinnelige funksjon ^{fra 1925} "heltlig" ~~heltlig~~ ^å understøtte ~~heltlig~~ organiserte arbeidere som blir offer for den borgerlige justis". ~~Arbeiderpartiets~~ Da Arbeiderpartiets fikk regjeringsmakt og ~~heltlig~~ de sakalte tukthusparagrafene i straffeloven ble opphevet, var det ikke lenger så stort behov for ~~heltlig~~ arbeidstakere som kom i konflikt med den beryktede loven. I stedet ~~heltlig~~ overtok Justisfondet den virksomheten fagbevegelsen og Arbeiderpartiet hadde drevet/for å hjelpe politiske flyktninger. I følge Gunnar Ouslands historie ~~heltlig~~ om fagbevegelsen i Norge hadde Justisfondet ved nyttårsskiftet 38-39 220 flyktninger å ta seg av. De skulle helst ikke ta arbeid fra nordmenn, men etterhvert ble det flere jobber å få for folk, særlig i bygningsbransjen, og der var det mange emigranter. Men ~~heltlig~~ det var ikke nødvendig at alle holdt seg i Oslo, og jeg syntes jeg hadde travet nok omkring i storbygater. ^{Duften sa} ~~heltlig~~ jeg sa ja ~~heltlig~~ til et forslag om å reise ~~heltlig~~ et annet sted. På den måten kom jeg til Kongsvinger i januar 1939. Han som ordnet det hele var Eivind Rasten, han hadde ^{vert} ~~Arbeidet~~ i Kongsvinger Arbeiderblad før han engasjerte seg i flyktningearbeidet. Jeg fikk husrom i sorenskrivergården, hos Faye-Hansen og frue, og der hadde jeg det godt. Etterhvert ble jeg kjent med folk og ~~heltlig~~ fikk i oppdrag å lede kurs i engelsk som Arbeidernes Lytterforening arrangerte. 100 mennesker møtte opp første kveld, det var litt for mye av det gode, men ~~heltlig~~ vi fikk spredd dem over flere kvelder. I tillegg drev jeg ~~heltlig~~ privatundervisning og fikk også jobb på ~~heltlig~~ Tallaugs handelsskole. Da var jeg blitt skikkelig god i norsk og

~~og hadde den fordel~~ og hadde ingen rettskrivingsproblemer siden jeg bare hadde lært den nye. Og det var en fordel på det tidspunktet da mange strevde med å tilpasse seg ~~den nye~~ rettskrivningen av 1938.

Jeg trivdes godt på Kongsvinger, alle mennesker kjente meg og jeg kjente nesten alle, det var folk fra alle samfunnslag og alle/politisk ~~xxx~~ standpunkter. I Arbeiderungdomslaget var meget aktivt, ikke minst når det gjaldt amatørteater og der ~~skan~~ hang jeg i sent og tidlig. Synge måtte jeg gjøre på andre tilstelninger også, jeg husker det ble laget en forestilling hvor/tyskere som var internert på ~~Kongsvinger~~ Kongsvinger festning ble invitert. Det var selvfølgelig før Norge ble okkupert, vi var nøytrale og tok imot ubatmannskap og flyvere som skulle interneres. Orkesterforeningen spilte og jeg sang Ständchen av Schubert ~~hxxxxx~~ og alle var dypt rørt. Jeg husker Kongsvinger Arbeiderbladet skrev en leder som understøttet hvor godt vi tok vare på vår nøytralitet. Her var det en jødisk emigrant som sang for tyskere som klappet takknemlig og alt var den rene idyll. Men den varte jo ikke lenge. Krigen kom også til Kongsvinger, men da hadde jeg i hvert fall fått min mor hit. Hun kom samme dag som Ribbentropp reiste til Moskva for å undertegne vennskapspakten med russerne. En uke seinere, 1.september, brøt 2.verdenskrig ut. Hun begynte å ta imot sønn med en gang og vi slo oss godt igjennom. Jeg husker julen det året, folk kom med gaver og gode ønsker, det bugnet av mat, min bror kom opp fra Oslo og vi hadde det alle godt i vår utlendighet. Det ble siste lyspunkt å se tilbake på i mange år siden. Like etter 9.april pakket vi sammen og dro til et sted like ved svenskegrensen, det var en tomt hus på Austmarka vi kunne flytte inn i så lenge. Vi visste ikke hva som kom til å skje, våre venner rådet oss til å være borte fra byen inntil videre. Også der fikk vi hjelp og støtte av naboer, men vi syntes ikke vi kunne bli boende.

Mes
Rider

Vi kunne lett ha gått over til Sverige, men jeg trodde ikke at tyskerne ville la Sverige være i fred. Jeg var tvert imot overbevist om at turen også kom til svenskene, og tross alt ~~høsten~~ var jeg kjent i Norge, hadde mange venner og kontakter. I Sverige hadde jeg ingen. Så vi dro tilbake til Kongsvinger og fortsatte der vi hadde begynt. Jeg underviste på handelsskolen og mor sydde. Men samme høst fikk jeg via politimesteren bedskjed fra tyskerne om at jeg ikke hadde lov til å undervise ~~kongerxxxxxxxxxxxx~~ lenger. Handelsskolens bestyrer var ikke nazist da, han holdt en tale så opphisset at man kunne ~~xxxxxxxx~~ tro han kom til å løpe ut og kverke den første tysker han så. Men seinere gikk han over. Det gjorde også en del av elevene mine, men jeg kan ikke tro det skyldtes min undervisning-. Også enkelte som hadde hjulpet meg ble nazister. Jeg ble en gang bedt om å vitne til fordel for en av dem, men gjorde det ikke. Jeg hadde kunnet bekrefte at han hadde vært grei mot meg, men jeg ante ikke hva han ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ kunne ha på samvittigheten ellers.

Nå var det ikke mulig å klare seg på Kongsvinger lenger. Mor og jeg dro til Oslo og slo oss gjennom så godt det lot seg gjøre. Etter hvert kom jeg med i illegalt arbeid, det hadde jeg jo erfaring med fra Wien. Men selvsagt var det under andre forhold, Østerrikes fascisme var ikke som den tyske, den var ikke så streng, man kalte den "der schlampige fascisme", den slarvete fascismen. Annerledes ble det jo under den tyske okkupasjon, selv om den neppe ble helt lik den tyske.

7
I Oslo ble Folkets Hus' kafé iblant kalt verdensrevolusjonens hovedkvarter. Der satt de politiske emigrantene, først tyskere og østerrikere, seinere også sudettyskere. Serveringsdamene var veldig snille. I Norge var det ikke, som i Wien, vanlig at man bestilte en kopp kaffe og satt med den hele dagen. Der kom kelneren stadig med varmt vann og så leste man femti aviser som var hengt opp i kafeen. Det var ikke

vanlig i Norge, men på Folkets Hus kafe fikk de stakkars emigrantene sitt ~~der~~ så å si hele dagen. Til slutt måtte man også betale for denne kaffekoppen, den kostet vel 10-15 øre, og jeg kan enna se for meg enkel^{te} ~~av den~~ som seinere ble kjente personer, rote i alle lommer for å finne ~~xxxxxxxxxxxx~~ de ørene som skulle til. Willy Brandt var f.eks ofte der. Her ble også de første illegale avisene til. Jeg ble forskrekket og pekte på Nummer 19 rett over gata, vi må finne et annet sted. Men jeg ble med på arbeidet, jeg kunne oversette ting som ble tatt opp fra forskjellige radiostasjoner. ~~xxxxxxxxxxxx~~ Fordi jeg kunne både tysk og norsk mente noen at jeg burde skaffe meg en jobb hos tyskerne. En som seinere ble tatt, sendt i konsentrasjonsleir og døde der, mente tilogmed at jeg kunne gå opp i Terbovens hovedkvarter på Stortinget og skaffe meg jobb der. Men da kunne jeg like godt meldt meg for Gestapo med en gang.

Jeg måtte nok skaffe penger på annen måte for å leve. Vi fikk fortsatt litt hjelp fra Justisfondet, men ~~xxxxxxxxxxxx~~ det var ikke nok. Så møtte jeg opp på Norsk Korrespondanseskole en dag, fortalte hvem jeg var og hva jeg kunne, og jeg fikk jobb med en gang. Jeg skulle rette oppgaver mot stykkbetaling. Forbudet mot å undervise brydde vi oss ikke om. NKS var et kjent jøssingrede under hele krigen, ^{den gav arbeid til} ~~xxxxxxxxxxxx~~ mange som kom i konflikt med myndighetene og ikke kunne undervise lenger på offentlige skoler. De ble ikke registrert, men fikk arbeid og måtte selv sørge for trygdepremier osv. Det gikk utmerket. Jeg fikk stadig mer å gjøre, og det illegale arbeidet ble omfattende. ~~Vixxxxxxxxxxxxx~~ Ernst G. Mortensen, ~~xxxxxxxxxxxx~~ men direktøren, ^{og Ingeborg Lyche} ~~xxxxxxxxxxxx~~ Holdt vi utenfor. Jeg husker at Helge Sivertsen/jobbet på NKS den tiden, og min nærmeste sjef var Solveig Gran-Andresen som siden ledet Folkets Brevskole. Jeg hadde fortsatt grenseboerbeviset som alle på Kongsvinger ble utstyrt med, og kunne reise på besøk dit når jeg ville. ~~xxxxxxxxxxxx~~ ~~xxxxxxxxxxxx~~ Jeg hadde god kontakt med grenseløser, og

Wes
Wes

forgum

hadde sendt mor til Sverige i 1941. Drosjesjåfør Ljønerholt på Kongsvinger fraktet mange over grensen etter anbefaling av meg. Men mor reiste over Mysen, det var en kortere rute. Jeg husker godt dagen hun dro, hun måtte på liv og død ha med seg vekkeruret. Det var av den gamle typen som kan verke døde, den tinket og ~~ringlaxsxxxx~~ skramlet så det var en gru. Den stappet hun ned i en handveske, jeg sa at folk ville tro hun dro rundt med en tidsinnstilt bombe eller en helvetesmaskin. Men det var ikke snakk om å få henne til å la den bli igjen, og til Sverige kom ~~xxxxx~~ både hun og klokka. Så var jeg altså alene. Jeg ville ikke til Sverige, det var blitt nærmest en fikst idé hos meg. Jeg hadde også en del oppdrag som måtte utføres. Blant annet hadde jeg et par kontakter i Gestapo som iblant varslet oss når noe var i gjære. Dessuten var jeg forlovet med en jente som sikkert ville gått med meg over grensen, men jeg syntes det ville være galt å dra henne fra et godt hjem og ut i det ukjente. Etter at jeg ble arrestert, kom hun med i det illegale arbeidet, hun sluttet seg til kommunistenes og ble leder for hele forsyningsapparatet i Oslo-området. Hun ble tatt og ~~misshandlet~~ x forferdelig mishandlet. Selv hadde jeg i 42 flyttet fra hybelen min og lå i dekning, men gjorde den feil at jeg tok en tur dit ~~xxxxxxx~~ en natt og der ble jeg tatt. Det var en hybel i Kirkeveien, og der satt de og ventet. Da jeg låste opp fikk jeg en pistol midt i ansiktet. Så bar det til Victoria Terrasse. Til dags dato har jeg inntrykk av at de forvekslet meg med en annen. Berg var jo ikke noe sjeldent navn. I begynnelsen nevnte de overhodet ikke dette med at jeg var jøde. Det var en styrke at jeg kunne så godt tysk, under hele fangenskapet hørte jeg godt etter, forstod alt og veide hvert ord jeg selv sa. Dessuten gjaldt det å spille ~~xxxxxxx~~ litt dum, ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ ikke for mye, for det var farlig, men litt naiv. Som sagt fikk jeg inntrykk av at de forvekslet meg med en annen. Berg, jeg fikk en del spørsmål

*Shall
være
være
være*

som absolutt ikke hadde noe med meg å gjøre. Dermed var det ganske lett å svare og til slutt gav de opp. Forbørslederen het Grossmann, mot slutten av krigen var han visstnok gestaposjef i Drammen og tok livet av seg da krigen var slutt. Dette har jeg hørt, men jeg har ikke undersøkt om det er riktig. I løpet av ti-tolv dager ble jeg hentet ganske ofte til forhør, men siste gang jeg ble ført inn reiste han seg og skrek: Ut med den idioten, jeg vil ikke se ham mer. Så jeg ble ført tilbake til cellen og hørte ikke mer fra ham. Dette var i juni 1942. Den store aksjonen mot jødene kom først i oktober-november samme år. På denne tiden hadde de fleste emigrantene flyktet. Toget til Sverige startet 9. april, også min bror reiste nesten med en gang. De var ikke av samme oppfatning som meg, at Sverige også ville komme med i krigens krigen. Aksjonen kom først i oktober-november 1942. St. Hans-aften 1942 kom jeg til Grini. Her ble Thorvald Thorkildsen min arbeidsleder, han var formann i Boktrykkerforbundet. Han sa at jeg etter gjeldende regel egentlig skulle inn i "Traven", straffekompaniet hvor alle jøder skulle inn. "Men vi tar en sjanse", sa Thorkildsen, "Vi putter deg inn blant *Landarbeiderne* - *jordbrukerne*". Det gikk bra, når jeg tok av meg jakka så de ikke Davidstjernen, jeg ble solbrent og lys i haret, og kom i stubbebrytergjengen. Grini var under oppbygging på denne tiden, det måtte reises flere branker til alle som etterhvert ble arrestert. Først måtte det graves, så gjordes vixganskak fakkak og vi fikk ganske høyt dype grøfter som vi satte oss ned i og diskuterte. Det stod alltid noen på vakt som kunne varsle når tyskerne nærmet seg. Stuppene vi brøytet opp ble såget i stykker og båret til vedhaugen i xxx nærheten. Vi var mange om brytingen så det ble ikke så tungt. I min gjeng var også farmandredaktøren, Trygve B. Høi. Han var nesten to meter lang, jeg var ~~rikk~~ jo atskillig kortere, Vi skulle bare bort ved en på en slags bare, vi la en og en pinne der og konkurrerte med andre om hvem som brukte lengst tid til vedstabelen. En gang greide vi å bruke halvannen time på strekningen, den var kanskje

300 meter. De skrev de andre "Grinietspressen" på bara var. De tyske vokterne brydde seg ikke noe om sneglefarten ~~var~~, og gikk sjelden forbi. Men en gang fikk Thorkildsen kjæft fordi det gikk så tregt med jobben. Han svarte bare at det ikke var folk nok til å få den fortære unna. Vi var vel 20 mann omtrent som drev med graving og stubbebryting.

Det var godt kameratskap hele tiden ~~og jeg~~ merkelig nok ble jeg ikke plassert i jødebakken, jeg kom til en som hadde tidligere rektor ved kristelig gymnas, ^VBovin, som prestesjef. I blant kom det pakker som vi delte broderlig. I begynnelsen av august ble det dannet en "Sonderkommando", en ekstrakommando som skulle til Finnmark, til Kvænangen.

Det var 400 mann, jeg var en av dem. ^X Vi reiste med båt til Trondheim, hvor flere fanger kom til, fra Falstad, derfra nordover med båt. Vi måtte holde oss i lasterommet og jeg pleide

å sitte i luka å synge. Odd Nansen var også med der og vi prøvde å holde humøret oppe hos oss selv og andre ved å synge. ~~Ekstristoment~~ i ~~Kvænangen~~ Det tristeste vi opplevde i ~~Kvænangen~~ var at tre ^{stykker} ~~gisler~~ ble hentet tidlig en morgen, de skulle til Trondheim og skytes som gisler. Men først hentet de meg ut av brakka. "Syng for oss, Josef," sa de. Og der stod jeg i fangedrakten, en slags pyjamas nærmest, og sang Barndomsliedene fra Nordland for dem. Jeg kan ikke huske navnene på dem. Jeg hadde gjort det til vane å nynne og småsynge hvor jeg enn var. En gang var det en Purcinnimelodi, da sa en av de andre fangene, herregud, synger du Musettes sang? Ja hvorfor ikke? Hvorfor skal vi la oss kue helt, da blir det enda verre. Sa jeg. Kanskje ~~akk~~ var denne holdningen selve årsaken til at jeg overlevde. De ~~akk~~ greide aldri å knekke humøret mitt. Jeg kunne synge når som helst og hvor som helst, fortelle historier og prøve å få til litt munterhet selv under de verste forhold.

Vi ble sendt til ~~Kvænangen~~ på grunn av det tyskerne kaller en "schnappeide". De ville bygge en tunnel over riksveien, og hadde sørget for å få med en kjent veiingeniør blant fangene. Men ingen av oss hadde

x)

Da vi stod oppstilt før avreisen kom Denzer, leirsjefen som gikk under navnet Sirkusdirektoren, og inspiserte geledene. Gamle Bernstein stod vel ikke stamt nok så Denzer gikk bort til ham og gav ham et trykkelig slag i ansiktet. Bernstein var godt over 60 år, han hadde vært politisk flyktning i Norge i mange år, han kom fra Berlin hvor han var journalist i sosialdemokratenes avis (Der) Vorwärts. Gamle Denzer ønsket oss for øvrig hjertelig velkommen da vi kom tilbake igjen tre måneder seinere. Det var ikke måte på hvor stor pris han satte på å se oss igjen. Han hilste på flere av oss, nei og nei, der har vi jo berg også. Slike folk hadde vi med å gjøre. Det gjaldt å holde seg i bakgrunnen så godt som mulig, det utviklet jeg etterhvert store ferdigheter i. Ikke var jeg store karen, og jeg ruvet ikke i landskapet, og gjorde meg så usynlig som mulig når noe truet.

med
liva?

noen tro på at det kunne gå bra. Og vi fikk rett. I slutten av august kom den første snøstormen og , da ~~hunn~~^{vi var} var ferdig kom det en ny. Den tettet igjen hele tunnelen . Det eneste som kom til nytte var noen snøskjermmer. Planen var jo at riksvein på liv og død skulle holdes åpen , den skulle ha denne overbygningen i kanskje et par kilometers lengde. Men det var bortkastede materialer.

Nar jeg treffer folk nordfra i dag må jeg alltid takke dem for at jeg overlevde. Det var enestaende mennesker i Kvænangen som stadig kom med mat til oss. Det vi fikk av tyskerne var knapt spiselig, vi hadde sultet i hjel om ikke finnmarkingene hadde vist slik hjertelag. ~~Mykrysk-innangjordekk~~ Den maten tyskerne bød oss dag ut og dag inn var en suppe kokt på vann og grønne bønner. Siden har jeg aldri smakt bønner av noe slag-. I fangelaget mitt var det mange eldre menn. Nar tyskerne skulle ha folk til en spesiell jobb pleide jeg melde meg frivillig, jeg var ung og frisk, jeg talte bedre både slit og kulde. Men til slutt ville ikke tyskerne ta imot tilbudet mitt, jeg hadde vært frivillig mer enn nok-. Som sagt kom folk i Kvænangen med mat til oss, mye fisk og god fisk. Alt på baten fra Trondheim la det småbater med fiskere til og landet nyfangeret sei til oss. Jeg har aldri spist noe så godt i mitt liv. Vi kokte den så godt vi kunne . Blant fangene var en stortingsmann som var mester i å filetere .

I Kvænangen var vi i tre måneder. Så ble det mørkt og umulig å arbeide ute mer, snøen la et par meter høyt. Så vi satt bare i brakene og ventet på bedre tider. Mot slutten av oppholdet fikk vi besøk av en tysk general. Han holdt en svar tale og takket for den store innsatsen vi hadde gjort med tunnelen. Den stod jo der, sammen med alle snøskjermene, og generalen forsikret at den tyske Wehrmacht ville aldri glemme vår samfunnsnyttige gjerning. Jeg tenkte på denne talen da jeg noen uker seinere stod på appellplassen på Grini og skulle sendes til Tyskland.

Oppholdet i Kvenangen varte ca. tre måneder. Vi reiste fra Grini i begynnelsen av august 1942 og kom tilbake i november. ~~Den 26. november~~ På samme båt var en del av lærerne som hadde vært internert nordpå.

~~xxxxxx~~ Grini hadde forandret seg kolossalt på disse høstmånedene. Men våre gamle venner var der fortsatt og de visste at ~~xxxxxx~~ fangene fra Kvenangen skulle komme tilbake. Og de trodde vi var sultedøde, men så de ~~xxxxxx~~ forberedte digre porsjoner av mettende stormsuppe lang tid i forveien. Men ingen av var tropp rørt av den, vi var godt forsynt under hele reisen. På Grini var det brev- og påbefordringskurat da, mens vi hadde fullt opp av mat og røykesaker. ~~og~~ Trinne og velfødde var vi også, takket være ~~finnmarkings~~ de gode mennesker i Kvenangen. Da jeg ble sendt til Tyskland veide jeg over 70 kilo, mens jeg normalt lå rundt 50. Det var sikkert en fordel å ha dette å tære på den første tiden i Tyskland.

Så kom ~~denne~~ ^{den} dagen da norske jøder ble sendt til Tyskland med Donau. Også fra Grini ble en god del hentet ut, men ikke jeg. Sammen med ca. 20 andre jøder og like mange andre ble vi sendt med en helt annen båt, Monte Rosa. Jeg har ofte spekulert på hvorfor vi ikke ble sendt sammen med de andre jødene og ^{har} kommet til at det var fordi vi allerede var gestapofanger. Vi var alt registrert i fangenes manntall, det var jo ikke de andre som måtte av sted den fryktelige dagen med Donau.

Men 26. november var det vår tur. Vi stod oppstilt og Denzer kom igjen for å si adø. Han bad oss si farvel til Norge for vi ville aldri få se det landet igjen. Jeg hadde fått en lignende hilsen før, det var på Victoria Terrasse da de sa at de ikke ville likvidere meg der og da. De hadde så mange martyrer allerede og ønsket ikke flere foreløpig. Men ~~xxxx~~ vi sender deg til Tyskland og der kreperer du aten at noen legger merke til det-.

Det var en trist reise vi la ut på med Monte Rosa, det var sent på høsten da vi seilte ut Oslofjorden. Vi måtte stille opp på dekket og delta i en slags redningøvelse, og der stod vi mens vi gled forbi de fine høstfargene over asene rundt Oslo. ~~Så kom vi til~~

25a .

~~25a~~

ik Fangene på Monte Rosa var stort sett hentet ut fra fangeleire i
ge, bl.a. var det en god del jøder fra Tromsø og Nord-Norge for øvrig.
ge hadde jeg truffet i Kvenangen, men mange derfra ble også satt av
rondheim og først sendt til Auschwitz i februar 1943.

vi ble ført over på et tog til Hamburg. Den første nat en der lå vi i fyllearresten. Men så bar det til et skikkelig fengsel hvor vi var en ukes tid. ~~Så ble det~~ videre til Berlin, men først måtte vi ~~kavere~~ sette fra oss det vi hadde av bagasje på stasjonen i Hamburg. Man sa den skulle bli ettersendt. Da toget kom til Anhalter Bahnhof i Berlin - som seinere ble bombet - ble vi møtt av politimenn som lenket seg til oss med handjern. Vi ble tatt til Alexanderplatz - det store politihuset som seinere ble bombet det også, ~~heldigvis~~. Det var et forferdelig sted, skittent og uhysselig, ingen celler men svære opmønstrede ~~vegger~~, fullt av lus og veggedyr. Så lenge som mulig unngikk vi å sette oss, men til slutt var vi nødt til det. Og dermed var vi enda dykere i fornedrelsen.

I dette fengselet var det også tyske fanger, de var på "gjennomreise" fra den ene konsentrasjonsleiren til den andre. Jeg snakket en del med dem, vi var klar over at ufyselighetene var et ledd i systemet, man skulle bryte ned folk både fysisk og psykisk. Ingen direkte mishandling, men det var mishandling nok å måtte være der. Jeg nevnte for disse ~~xxxxxxx~~ tyskerne at det blant alle fangene sikkert var folk som kunne synge, deklamere, kanskje danse, kort sagt opptre og at vi burde få i stand et underholdningsprogram. Det gjorde vi. Jeg tok meg å være konferansier og sang litt i tillegg, flere hadde noe å bidra med og det ble riktig vellykket. Også de tyske vokterne kom og moret seg. Da alt var over kom en av de tyske fangene som var på transitt bort til meg. Han hadde vært arrestert siden 1937. Du Josef, du kommer til å overleve konsentrasjonsleiren. Humøret ditt vil sørge for det. Merkelig nok traff jeg ham igjen i 1945, på vei fra Ravensbrück til Sachsenhausen med tog. Han hadde også overlevd - så langt. Men jeg vet ikke hvordan det er gått med ham siden.

Arbeider
en
vokteren
fra

Arven
man?

Na var det bare jøder ~~samskikk~~ i vårt følge. De andre
Omsider gikk reisen videre fra Berlin/ Vi kom til Breslau og til Ober-
ble skilt ut her og antagelig ført til Sachsenhausen.
Schlesien, da var vi ikke langt unna Auschwitz. Her var vi heldigvis

bare en natt, det var i et fengsel hvor cellene var så trange at vi
Underveis var flere jøder kommet til, tyske denne gangen.
bare kunne stå oppreist./ Neste morgen kom vi til Auschwitz. Jeg går
ut fra at det var fordi vi var en forholdsvis liten tropp at det ikke
var noen seleksjon ved ankomsten. Alle ble drevet inn i leiren hvor
vi fikk en makaber mottagelse.

Først måtte vi kle helt av oss, vi ble badet og snauklippet over hele
kroppen, smørt inn med illeluktende væske og tatovert på armen.

Så fikk vi utdelt kler, jeg husker jeg fikk en damestripe og en
barnesokk, de gjorde det slik for å få litt moro. Professor Kogon
som har skrevet den kjente boken, "SS-staten", han satt selv i mange
år i Buchenwald, skriver der at de fleste fanger ble knekket allerede
ved mottagelsen. Det er godt iaktatt. Mottagelsen var nemlig så
makaber at mange aldri ~~gikk~~ kom over den. Slik var det også hos
oss. Dette skjedde i hovedleiren, Auschwitz I, en rekke gamle mur-
steinsbygninger som visstnok ~~en~~ (en gang) hadde vært kaserner for øster-
rikske soldater under første verdenskrig da området tilhørte Østerrike-
Ungarn. Her var vi til over jul. Da leirledelsen fant at jeg kunne got-
ysk, ble jeg utnevnt til formann for en gjeng som skulle ~~løse~~ losse
noen jernbanevogner for stein og kull. På Grini var en arbeidsleders
viktigste oppgave å beskytte sine medfanger, ikke å gå tyskernes ærend.
Jeg fulgte samme linje her, bad ~~de~~ ^{den} være forsiktige når de tok seg en
sa de ikke ble oppdaget. Men en gang skjedde det likevel, da måtte
jeg fram. Det ble en skikkelig omgang juling og så ble jeg avsatt.
Det var jeg glad for. For jeg lærte fort at her hersket andre lover
enn på Grini. Formenn og andre med tillitsverv kunne ikke klare seg
hvis de ikke var med og hundset og jaget sine medfanger.
I begynnelsen av januar ble vi sendt av sted til en sementfabrikk,

NO
vare
nutt

Alle brakken var fullt okkupert, men jeg vet ikke hvor mange fanger det var da vi kom. Arbeidet med å bygge Birkenau, Auschwitz II, var i full gang. Auschwitz III var Monowitz- der la Bona-vernene hvor de forsøkte å lage syntetisk gummi og syntetisk bensin. Under denne hørte også en rekke andre leirer og bedrifter. Da Auschwitz ble evakuert i 1945 var det ca. 60 000 fanger der.

Administrasjonen i hver blokk bestod av en ~~blokkeldste~~ blokkeldste som var fange, ofte en tysk eller polsk kriminell. ~~Var han tysk hadde~~ Var han tysk hadde han ingen bokstav i vinkelen på armen, de andre fikk en H for Norge, en P for Polen osv. Solli hadde en rød og oransje gul vinkel slik at det utgjorde en slags daviastjerne. Etter blokkeldste kom "Stubendienst" som hadde ansvar for orden i de avdelinger blokken bestod av.

Vi fikk denne stripete drakten som sa ut som en pyjamas. Faktisk hørte vi med til de heldige for vi fikk en skags vinterklær, pyjamas i noe tykkere utgave. Jeg var heldig med fottøy også, støvler som slett ikke var verst. Men ~~mange~~ mange fikk bare tresko, slike man ellers bare ser på prospektkort av hollendere i nasjonaldrakt, hele skoen var ett trestykke. Dette gikk de med i kulde og slaps. Fikk de tak i papir tullet de føttene inn i det. Å holde buksene oppe var også et problem. Til å begynne med måtte vi ^{stramme} ~~knytte~~ dem hardt til øverst og slå knute på dem. Seinere var vi kanskje så heldige at vi fant en hyssingstump å binde dem fast med. Undertøyet var like elendig. I den verste kulda på sementfabrikken jeg kom til siden, lærte vi oss til å bruke papirsekker som sementen skulle pakkes i. Nåde den som ble oppdaget i det utstyret. Vår "stubendienst" var en polsk kriminell. Han var brysk og brutal og en av de norske jeg kom sammen ble hundset og slått av ham den første dagen. Solli, hat han, og han fant seg ikke i det, han slo igjen. Da hentet polakken en tyskeren vart som kastet seg over Solli og antagelig slo ham i hjel. Han ble båret bort og vi sa han aldri mer.

Slik var velkomsten og vi fikk tidlig lære ~~hvordan~~ hvordan systemet

Solli var kjøpmann i Tromsø, de var 4 brødre som ble sat

Golleschau. Da vi kom dit ble vi ~~hikstikk~~ hilst med ordene, "jaså, her kommer de som skal avløse de døde". Det var et forferdelig sted. Kaldere enn Auschwitz hvor vi hadde holdt varmen så noenlunde og hvor plassmangelen ~~ikk~~ enda ikke gjorde seg så sterkt gjeldende. Vi hadde i hvert fall hver var køye der og noen bord og stoler i brøkerommet. Men i Golleschau var det aldri mulig å bli skikkelig varm. Det var heller ikke mulig å få tørket seg selv eller tøyet sitt. Vi hadde to tynne tepper og la gjerne det våte tøyet mellom de i ligg og så de ville tørke litt. Men det hjalp ikke stort. Støvlele matte vi også ta opp i køya, ellers kunne de bli stjålet. Å gå ut på jobb uten støvler var ikke til å tenke på. Matte du ut et nødvendig brenn om natta matte du ta med deg ~~xxx~~ alt du eide. I Golleschau var det bare jødiske fanger pluss noen få polske og tyske kriminelle, en av de tyske var lagerälteste, en forferdelig type. Seinere fikk vi en falsknynter som sjef, han slapp aldri ut av noe fengsel. Han ble arrestert igjen straks krigen var slutt. Hele vaktmannskapet bestod av brutale, primitive mennesker. Den første tiden ble det drept mennesker hver eneste dag. ~~xxx~~ ~~xxx~~ De døde ikke bare av utmattelse, de ble også mishandlet og slått til døde. Etterhvert ble hele sementfabrikken drevet av fanger, ~~men~~ ~~også~~ ~~men~~ Arbeidet begynte i steinbruddet. Riktignok ble det sprengt, men steinblokkene matte slås i stykker og det gjorde vi. Så skulle steine lastes på vogner, dagsverket skulle være fire vogner, atten tonn stein alt i alt. Vognene gikk på skinner og etterhvert som ~~bruddet~~ avstanden ~~til~~ ~~bruddet~~ ~~ble~~ større matte ~~vognene~~ ~~flyttes~~ ~~skinnene~~ ~~flyttes~~. ~~skyss~~. Det var en særskilt kommando, den verste av alle. Fangene ble hundset og slått fra morgen til kveld, det var om å gjøre å få skinnene flyttet fortest mulig, uansett vær og vind. Ellers var arbeidet i steinbruddet ikke så ille - hvis du var heldig og smart nok til å plassere steinblokkene i vogna slik at den virket helt

de bringe
sitt

Alle
betegnelse
har
være
mangel

full uten å være det. Men det var egentlig rene kortauset med mye luft imellom. Jeg klarte å utvikle en bestemt teknikk slik at mine vogner bare var halvfulle. De som tønte dem når de kom fram til knuseriet kunne straks slå fast hvem som hadde lastet dem. Det var kalkstein vi hogg, den hadde ører og lot vi slegga falle på dem gikk den delte blokken seg med en gang. Vi ~~varxtox~~ arbeidet to og to sammen, ~~jegxxxx~~ en hollender med enormt tykke briller var min makker. Da jeg forklarte han at han måtte finne ørene i steinen ble han slatt av forbauselse. "Har du studert dette?" "Ja", sa jeg. "På universitetet. Jeg har diplom for det."

Det var jo slik at man måtte prøve å hjelpe hverandre, men i første rekke måtte man hjelpe seg selv. Man kunne ikke regne med andre, ~~ikke~~ ~~ikke~~ I en slik leir gjelder helt andre normer enn andre steder. Man måtte arbeide minst mulig med hendene, mest mulig med øyne og ører, passe på når vaktene kom og lure dem så godt som mulig. Vi kunne ha vognen passe full og ^{være i gang med} ~~farxkxrt~~ en haug til neste last mens vi vi ventet på at den skulle bli hentet. Når vokterne da brølte at vi skulle laste på flere blokker ~~blaxnxxxx~~ ble noen nærmest vett-skremt og slengte på alt de hadde. Så var det ingen haug til neste vognlast og alt ble et forferdelig slit. Men jeg strevde langsomt og omstendelig med å få plass til en enslig klump og ~~beholdt~~ beholdt det meste av reservelageret. Sanne ting måtte man lære seg.

På fabrikken ble steinblokkene knust, tørket, malt og brent. Deretter blandet med alt som skal være i sement og lagret i siloer. Men døgnet rundt ble det kjørt ut ferdige sekker, tyskerne var storforbrukere av sement på denne tiden. Etter krigen besøkte jeg for moro skyld en sementfabrikk, det var nesten ingen arbeidere der, alt var automatisert. Men i Golleschau var det arbeidskraft nok.

I pakkeriet var det store støppestykker som papirsekken ble plassert i og så ble den fylt, deretter hentet ut og bundet sammen med ståltråd.

fem, seks eller syv
Så ~~kom vi~~ ~~blet vi~~ ~~kom vi~~ dem lodirett på en tralle, de veide femti kilo hver, og så gjaldt det å manøvrere riktig for å få kjørt dem vekk uten velt. Når vi arbeidet med disse sekkene, ble huden fladd av hendene. De ble alltid blodige etter noen dager, og det eneste vi kunne gjøre med det, var å vikle litt sekkepapir rundt og feste det med ståltråd.

Det var i pakkeriet jeg kom først og det var for så vidt heldig. Det var jo under tak, men arbeidet var tungt. Vi arbeidet i tre skift, otte timer på hvert. Hvert døgn ble det sendt ut ca. 25 000 sekker sement fra denne fabrikk. Dette forstod jeg seinere, da jeg var blitt skriver i leiren. 8000 sekker pr. skift var ikke noe dårlig resultat. De ble sendt til andre SS-bedrifter i Oberschlesien, også Gollieschau ~~var~~ var blitt en SS-bedrift. ~~SS~~ drev den med fanger for egen regning.

Vinteren 1943 arbeidet jeg altså i pakkeriet. I midten av mars fikk jeg tyfus. Tyskerne ble oppgitt over luseplagen og ville prøve å ta knekken på den. Derfor ble vi ~~kjører~~ marsjert fra brakka til fabrikk hvor vi satt i en av hallene ~~xxxxxxx~~ et helt døgn mens hele leirområdet ble gasset med blasyre. Alle klærne ble tatt fra oss og vi ble smurt inn med det ene remediet etter det andre. Vi ble faktisk kvitt lusa en stund også. Men samtidig ble fangene ~~verdert~~ inspisert og verdert. De svakeste ble tatt ut og sendt i gasskammeret.

Da gikk de to siste norske jødene. ~~Det var en del norske jøder der allerede da jeg kom, men de~~ ~~xxxx~~ bukket fort under. De to var en kjøpmann fra Tromsø som het Klein, en ganske ung mann, og en lege fra Oslo som het Becker. Ellers klarte de andre

legene i leiren seg, jeg vet ikke hvorfor akkurat han ble sendt ~~xxxx~~ "auf Erhöhung" som tyskerne kalte det. "Rekreasjonen" ~~var~~ ~~xxxx~~ bestod i henrettelse med gass. Det var ingen tvil om hvor ferden gikk når noen ble sendt ut av leiren - kanskje noen få

ble sendt til andre fengsler, men mange var det ikke. Dette var noe vi forstod etterhvert, og da jeg ble leirskriver, fikk jeg bekreftet at slik var det. Og da Becker ble ført ut ropte han til meg: "Hils hjem, for du kommer hjem".

Men også med meg gikk det nedover varen 1943. Riktignok var jeg i godt hold etter de tre månedene i Kvenangen, men kiloene forsvant etterhvert. Maten i Auschwitz var ikke slik at man la på seg, og arbeidet var hardt. Vi stod opp litt før fem om morgenen, vi skulle starte arbeidet seks. Da fikk vi noe varmt å drikke, enkelte kalte det kaffe for loro skyld, andre fant mer passende betegnelser. Men det var i hvert fall varmt. Noe å spise fikk vi ikke, hvis vi ikke hadde spart litt av brødet fra kvelden før. Men det var alltid risikabelt, man måtte i tilfelle binde det fast på kroppen ellers ble det stjålet. Etterotte timer var vi tilbake i leiren, og da kom det suppe. Som oftest var det noe tynt skvipp, vann med kalrot- eller turnipsbiter, en drupe fett og ~~stikkstikk~~ kanskje en kjøttrevlx og et par melboller. ~~Stikkstikkstikkstikk~~ Hvis det ikke var noe ekstra arbeid å sette oss til eller man ikke hadde lyst til å sjikanere oss, satt vi bare der og hang til vi kunne krype opp i køya og sove. Av og til kom SS-vaktene inn med bikkjer, jaget oss ut av køyene, drev eksersis og drev oss rundt i rommet, under køyene og over køyene, vi skulle hoppe og danse og ta imot slag. Og alle tyskere flirte når kommandanten forsikret at de ønsket jo bare det beste for oss. Men denne eksersisen drev de heldigvis ikke med hver natt, og hva vitsen var skjønnte vel ingen. En form for muntrasjon, kanskje. Også for tyskerne var det jo et ensformig liv. Og ikke alle tyskere var like onde. Det hendte vi ble satt til noe arbeid utenfor leir-området, med grøftegraving o.l. og da hadde vi iblant ~~stikkstikk~~ vakter som ikke hundset oss. Det ble som en ferie, ~~stikkstikk~~ ^{den tok mer} ~~stikkstikk~~ mer på spadeskiftet enn på kreftene. Slike avbrekk gjorde det mulig å

holde ut en stund til. Litt hjalp det vel også at vi fikk bade regelmessig. Dusjene var montert ute, og når det var badedag løp vi nakne omkring på området i timevis, men vannet var varmt og godt. Likevel gikk det nedover med meg. Jeg fikk tyfus. Alle som var syke og nesten ikke kunne røre seg lenger, ble lagt ut på do. Det var et langt rom med tilsvarende lang kø. Også her var det en sjef, en av fangene var do mester og sørget for at ingen ~~oppholdt~~ tok for lange opphold der. Hit ut ble alle døde og dødssyke lagt mens man ventet på transport. Og her havnet også jeg. Men en som kom i nødvendig ~~æ~~and fikk øye på meg og sa at jeg ~~ikkervar~~ fortsatt levde. Jeg ble båret inn i brakka igjen og fikk ligge til neste morgen. Da var det å kare seg på arbeid igjen, da ^{hadde} ~~var~~ jeg sluttet i pakkeriet og begynt i steinbruddet. Her var jeg heldig igjen. ~~Men~~ Vi hadde en tysk sjef for steinbruddgjengen som arbeidet i to skift, ti timer på hvert. Det var en diger brane av en fyr som skrøt av at han kunne slå i hjel et menneske med ett slag. Men så hadde det seg slik at han ville lære engelsk. Og på en eller annen måte ble det til at jeg skulle lære ham det. Jeg skrøt ham opp i skyene enda han hadde hjerne som en sil, det satt aldri noe igjen av det han fikk forklart. Likevel drev vi på, og for meg ble det vel redningen. Jeg var jo syk og elendig, men fikk sitte ved bålet i stedet for å hogge stein. Riktignok var jeg blitt så mager at det var vondt å sitte, men likevel, engelskundervisningen var ^lågt å foretrekke. Likevel ble jeg notert for "rekreasjon". Men da bilen kom, gjemte jeg meg, og den måtte dra uten Josef Berg. På appellen måtte vi selvfølgelig stille, og da vanket det en kraftig porsjon juling. Men det var på jobb jeg ble sendt da det var over, ikke på rekreasjon. Så knuste jeg fingeren, det var fort gjort i et steinbrudd. En av legene klippet ^{vekk} ~~var~~ slintrene og surret papir rundt. Naturligvis gikk det verk i saret og da ~~kom jeg på~~

kunne jeg sykemeldes. Det betydde opphold på sykestua hvor legene-selv fanger- gjorde det de kunne for å få slutt på verken. Men det var ikke lett. De hadde lite å hjelpe seg med. Og en dag kom det beskjed om at alle pasientene skulle likvideres. Da hadde leiren fått en ny kommandant. Legene forklarte at jeg var den siste gjenlevende av de norske fangene. "Was?" sa kommandanten. "Er han den siste nordmann? Da beholder vi ham som souvenir. "

Nå hadde jeg ikke bare reddet livet enda en gang, det begynte også å gå litt bedre på alle måter. Da vinteren nærmet seg, ble jeg tildelt en kommando som skulle hakke kjelestein. Vi hadde eget dampkraftverk, og i disse kjelene satte det seg stein som måtte ~~ta pax~~ bankes løs. Vi krabbet gjennom små ~~åpninger~~ og satt i kjelen hele dagen. Det var den beste jobben vi kunne få på dette stedet, noen banket, resten sov. Tyskerne ville aldri finne på å kripe inn i disse kjelene, åpningene var så små at de risikerte å bli sittende fast. Mørkt var det også. Der inne satt vi, ti-tolv stykker, og hadde det etter maten utmerket. Jeg vet ikke hvor mye kjelestein vi fikk fjernet, men vi klarte i hvert fall å holde det gående til vinteren var slutt. Så var vi kommet til 1944.

De polsk-tyske sivilistene som hadde arbeidet på sementfabrikken var nå etterhvert mobilisert alle sammen, så fangene var alene om driften. Det var jo slik at steinblokkene som kom fra bruddet ble knust i småstykker og så skulle gjennom en tørkeovn. Denne matte fyres med kull. En dag ble jeg innkalt til kommandanten som ~~spørte om jeg~~ sa jeg skulle overta denne fyringen. Han forklarte hva jeg skulle gjøre ^{nemlig} kaste inn kull som ble bragt ^k inn av andre. Jeg skulle jobbe uten vakt- også om natten. Han spurte om jeg kom til å stikke av. Jeg sa nei og han spurte hvorfor ikke. Svaret var at det i og for seg ikke var så vanskelig å flykte. Hvis jeg hadde kunnet mer polsk, eller vi lå i nærheten av et nøytralt land, ville jeg kanskje også ha risikert det. Men her

var det ingen sjanse til å klare seg. Noen hadde faktisk flyktet fra leiren, enkelte ble fakkert, andre ikke. De uheldige ble hengt. Kommandanten ^{var} ble visst fornøyd med svaret, og jobben ble min. Jeg hadde den til langt på varen 1944. Jeg frøs ikke på jobben lenger. Også de tyske vokterne stakk innom for å varme seg. På denne tida var det blitt snaut med mat også for tyskerne. En av dem spurte meg en nat om jeg visste om noe mat. Jeg svarte at jeg visste hvor potetene ble oppbevart. "Hvis du vil bli med kan vi gå å hente en sekk." Han ble med. Han stod vakt og jeg stjalx en hel sekk. Den kokte vi uten vanskelighet, det stod en del tomme ~~te~~ ^{mer} omkring, dessuten noen ~~hjulxxxxxxkasserxxxx~~ kasser på hjul som hadde vært på vognene man fraktet steinblokkene på. Jeg ~~fylxxxxxxkasserxxxx~~ slengte et slikt hjul inn i tørkeovnen, lot det bli rødgledende og kastet det opp i tønne som vi hadde hatt vann i. ~~Dxx~~ Dette vannet kokte straks opp og så helte vi ~~potetxxxxxx~~ poteter oppi, ikke for mange av gangen. Også de ble kokt, og vi åt. I løpet av natta var hele sekken kokt og fortært av oss og ~~fangenxx~~ de fangene ^{med vokter} som stod i etasjen over og betjente knusemaskinen. Ikke hver natt hadde vi slike måltider, men når ~~denxvoktxxxxxx~~ han som ^{var} ~~stodxxxxxx~~ med på den første kokingen hadde vakt, avla vi potetlageret regelmessige besøk.

Han som kjørte kull til meg var polsk jøde. Han hadde ingen lett jobb, han måtte balansere et par hundre kilo på trillebår. Han var formann på en av de verste kommandoene, der alle muselmennene slet. Han jaget og hundset dem, ~~datxxxxxx~~ han mente vel han var nok til det for å klare seg sjøl. Han anstrengte seg aldri for å finne en mellomvei for å skåne både dem og seg sjøl. Det gjorde en del andre. Det forsøkte jeg også å gjøre. Jeg forsøkte ikke å være helt. Det har jeg aldri gjort, det er nærmest blittx en livsfilosofi at man ikke kan forlange at folk skal være helter. Man skal forsøke å være et menneske, det er nok.

Jeg var ganske kjent i leiren ~~og xxxxxxxxxx~~ for jeg hadde
sunget mye fra første stund. De kalte meg "den norske Caruso", det
var en sterk overdrivelse , ~~xxxx~~ og tenor var jeg ikke. Men jeg
hadde en ganske god barytonstemme. Da det gikk så nedover med meg
bemerket en av tyskerne at ~~xxxxxxxx~~ sannelig var "den norske
Caruso også blitt muselmann".

Leiren hadde en tysk sanitetsleder - i tysk forkortelse var tittelen SDG - han skulle overvake de hygieniske forhold i leiren. Sa han blandet seg selvsagt bort i sykestua ogsa fra tid til annen. Han tok seg ogsa av lusekontrollen, og da var det ikke lett a vite hvordan man skulle oppføre seg. For når vi stod på appellplassen og han ville vite hvem som hadde lus, risikerte vi juling hvis vi sa vi hadde, men de ikke fant noen. Og sa du ikke noe, men de tok stikkkontroll og fant at du hadde, sa fikk du ogsa juling. Dette var ogsa en måte a sjikanere oss på.

Denne polakken kjørte ~~altså~~ altså kull for meg. En dag etter at han hadde kjørt et par lass kom han og sa at han ikke orket mer. Da kjørte jeg et par lass sjøl mens han hvilte, men jeg lot ham høre hva han sjøl pleide gjøre, nemlig skrike og sparke til folk. Men ~~hvis~~ kanskje du blir et bedre menneske hvis du får en handsrekning. Denne mannen traff jeg forresten igjen i Sachsenhausen, så langt hadde han i hvert fall overlevd. *7)*

Tyskerne hadde innført et slags premiesystem. Hvis man var flink til å arbeide i f.eks. steinbruddet, fikk man en lapp som man kunne handle for. Det var ~~innrettet~~ ^{med} en slags butikk ^{med} en masse skrot til salgs, det var nærmest avfall som ratten kal, den luktet lød og fordervelse. Den hadde også en slags tobakk, tyskerne påstod det var russisk mahorka, den er nok å grov, men jeg tror heller det var sagflis. Slik så den ut og slik luktet den. De måtte ha en til å beregne størrelsen på disse premiene og oppnevnte ~~hvis~~ en premieskriver. Han satt til og med i direksjonen. Den jobben fikk jeg. Det vanket rene og pene klær ~~jeg~~ og fikk fjernet skjegget regelmessig. Så satt jeg i direksjonen som fin mann ved skrivebord og regnet ut disse premiene. Kommandanten og ~~hvis~~ leireldste bestemte hvem som ~~skulle~~ fortjente en påskjønnelse og jeg regnet og skrev ut ~~premiene~~ *beløpene*.

En dag fikk jeg en slags betennelse i nesen, den hovnet voldsomt opp og jeg kom på sykestua. Da hadde det seg slik at sjefen for Auschwitz III, Hauptsturmführer Schwartz, kom på inspeksjon. Han fikk øye på meg og gav straks beskjed om at jeg skulle noteres. Jeg skulle sendes av gårde. Men da protesterte alle på sykestua og sa ~~at~~ jeg ikke kunne unnveres og at jeg skulle tilbake på jobb dagen etter. Dermed slapp jeg den transporten også. Og det var siste gang ~~at~~ jeg stod i fare for å komme på "rekreasjon".

Vi nærmet oss høsten 1944 og fronten rykket nærmere. Så ble leir-

7)

35a

På sementfabrikken i Gollescahu hendte det jo ~~at~~ ~~noen~~ de store
ovnene ~~som~~ hvor steinene ble brent måtte repareres. Ovnene var
kledd med chamottestein som ~~sprakk~~ ble slitt og måtte skiftes ut.
En gang ~~da~~ ~~det~~ ^{dette} skulle gjøres, var det hentet en
ingeniør fra en eller annen fabrikk som ~~kom~~ skulle lede arbeidet.
Han var altså ikke fange, men jeg hørte på dialekten at han måtte
være østerriker. Så la jeg også an på å snakke dialekt når vi var i
nærheten, og han kom bort og slo av en prat. Etter et par dager spurte han
"Si meg, hva slags folk er dere, hvorfor går dere i disse uniformene?"
Dette var i begynnelsen av 1944. ~~Da~~ ~~jeg~~ ~~for~~ ~~klarte~~ ~~meg~~ Han hadde ikke
forstått at vi var fanger, han hadde ingen anelse om hvem som drev
Gollescahu sementfabrikk. Men han var en real kar, og da han skulle
reise hjem til Østerrike spurte jeg om han ville gjøre meg en liten
tjeneste. Det ville han gjerne. Jeg gav ham min mors adresse og bad
henne sende henne et kort om at han hadde truffet meg og at jeg hadde
det bra. Dette ble gjort og kortet kom fram. Mor rigget straks i
stand en pakke og sendte den av gårde. Den kom tilbake, nesten tom,
og ~~da~~ utenpå stod det: Josef Berg finnes ikke i leiren.
De hadde ikke bare stjålet innholdet, men sendt denne djevelske
beskjeden tilbake til min mor. Fra den dagen trodde min familie at
jeg ikke levde lenger.
Vi fikk ingen pakker i Auschwitz før på slutten. ~~Jeg~~ ~~husker~~ ~~at~~ ~~jeg~~
~~husker~~ ~~1944~~ Høsten 1944 skjedde det merkelige at det kom minst
og alle på en gang.
30 pakker fra Dansk Røde Kors, alle på mitt navn. Kommandanten for-
langte kvittering og sa jeg skulle få beholde en av pakkene. Resten
skulle tyskerne beholde. Det gikk jeg ikke med på, men vi ble til slutt
enige om å dele. Det var eneste gangen jeg fikk pakke i Auschwitz.

på kartotekkortene jeg skrev ut ble det aldri notert noen som var yngre enn atten. Da hadde de ikke kunnet gjøre nytte for seg. Alle vokterne hadde skriftlig beskjed om at fangene ~~var~~ statseieendom. Som leirskriver førte jeg også den såkalte leirboka. Den grov vi ned da leiren ble evakuert. Den ble funnet og ligger så vidt jeg vet på et museum i Amsterdam. Der måtte jeg bl.a. føre inn dødsfall, og hadde ikke lov å oppgi den virkelige årsaken. Nei, det måtte stå sykdom, hjerteattakk o.l., men jeg ^{tror jeg} satte et tegn ved fanger de hadde tatt livet av slik at ~~de~~ man seinere kunne ~~se~~ forstå hva som virkelig hadde skjedd.

Iblant måtte jeg også dra ut på bygda~~er~~ med brukbare klær og bytte dem i brennevin til kommandanten var. Hvis han ikke hadde noe å drikke herjet han rundt i leiren og var til plage for alle. Men med litt alkohol i livet holdt han seg stort sett borte og lot andre styre og stelle. Da kunne jeg blant annet sende ti mann i stedet for de fem det var bedt om til ~~anpassnings~~ spesielle jobber. Så ble det mindre slit på hver.

ju Vi nærmet oss januar 1945 og hørte alt russernes kanoner i det fjerne. De var nesten fremme ved Krakau. Golleschau, Krakau og Auschwitz dannet en slags trekant, og lå ca 60 km fra hverandre. Vi regnet med å bli evakuert når som helst. Sjefene virket fortsatt som de var ved godt mot. På kontoret hvor jeg satt, var det hengt opp et verdenskart på veggen. Foran dette pleide de å stå og dele opp hele verden. En sa seg sjøl som guvernør i Afrika, og han ville ha meg med. Min fremtid var sikret. Man måtte stadig spørre seg om de virkelig var så dumme. Men ikke alle var det. Rapportføreren, Klehr, var en bra kar. Da han kom, hadde han en ekstra vinkel på ermet, det betydde at han var "alte ~~Kämpfer~~ Kämpfer", det vil si at han hadde vært medlem av nazipartiet i en årrekke. Vi grudde oss for bekjentskapet, men han viste seg å være et skikkelig menneske.

Det kom ut en dagsavis på disse kanter av verden også, den het "Ober-Schlessische Zeitung". ~~Denne~~ *Klehr* Rapportføreren kom gjerne bort til bordet

mitt med denne avisen og leste overskriftene høyt. "Mange fiendtlige fly skutt ned, flere fiendtlige tanks ødelagt", osv. Men så hvisket han: "Josef, det er bare tull alt sammen. Denne krigen har vi tapt for lenge siden."

Rapportføreren var en slags nestkommanderende i leiren. Da han røbet hvordan han så på utgangen av krigen, tenkte jeg at vi måtte kunne bruke ham til noe positivt. Så jeg fikk ham til å skrive under på godkjennelser av at svake fanger ble igjen på brakka når de andre måtte på arbeid. Jeg ~~fixxxxxxxx~~ gikk i fast rute: Herr rapportfører, suppa er så tynn, herr rapportfører, fangene har ikke fottøy og snart skal vi evakueres, da må vi vel marsjere langt. Og han skrev ut rekvisisjoner, den ene dagen på noe å ha i suppa, den andre på støvler. Iblant førte det til at vi fikk litt ekstra, andre ganger ikke. Men et helt billass støvler fikk vi i hvert fall, og det var ~~xxxxxxx~~ godt å ha da marsjen begynte. Da forsvant ~~her~~ alte Kämpfer, vi så ham aldri igjen. Men jeg vet at mange etter krigen vitnet til fordel for ham, så jeg tror han kom ~~xxx~~ godt fra både flukten og rettsoppgjøret.

Blant fangene ~~xxxxxxx~~ fikk jeg spesielt to gode venner. Den ene var en tsjekker som kokte for SS-folkene, Karl het han. Dessuten en polsk jøde som også het Josef, han var blitt tatt i Frankrike og avanserte til ordensmann ~~is~~ Stubendienst, i brakka. Da det ble snakk om evakuering ~~xxxxxxx~~ fikk vi høre at ordren gikk ut på overføring til Dachau. Det ville vi aldri ha overlevd, avstanden ~~xxx~~ fra den polske grensen hvor vi var, til München hvor Dachau lå, er minst tusen kilometer. Selv om vi skulle fraktes med tog, ville det bli en ~~umenneskelig~~ umenneskelig reise gjennom krigssoner. Så vi tre ble enige om å flykte. Vi brukte litt tid på å lure til oss sivile klær uten påmalte tegn. Uniformer hadde tyskerne sluttet å lage, nå skaffet de ~~xxx~~ sivilt tøy ~~xxx~~ til fangene og malte ~~sine~~

var
spesial

kjennetegnene på dem. Vi stjal altså noen uten tegn og gjemte dem på fabrikken. Jeg greide dessuten å stjele en hel sekk franske sigaretter fra SS. Det var mange kartonger og gull verdt. Mat lurte vi også unna. Men så kom det ny ordre: Vi skulle til Berlin og Sachsenhausen. Da var det ingen vits ~~for meg~~ i å flykte for meg, da ville jeg komme til et sted det var mange norske fanger, folk jeg kjente og som kjente meg. Jeg beholdt en del sigaretter, det andre fikk de to kompisene og de gjorde alvor av flukten. ~~Karl klarte seg, men~~ Josef ble skutt da han falt gjennom isen på en innsjø han var kommet til. Dette skjedde da evakureringen begynte, da var det mye rot, men forfulgt ble de likevel. Karl klarte seg og kom etter krigen til Finland. Men han levde ikke lenge.

1945
Evalueringen begynte 19. januar. Da rangte telefonen på kontoret. Kommandanten var ikke der, jeg hentet ham, beskjeden gjaldt evakuering og øyeblikkelig oppstilling. Mat ble delt, ^{mat} alle fikk et brød og en klatt margarin, dessuten et par tepper. Så begynte ~~den~~ det som siden er blitt hetende dødsmarsjen. Fra alle leirene rundt Auschwitz la fanger ut på den reisen som ble den siste for mange. Russerne var like i nærheten og man ville ikke overgi oss i så fåle menneskers hender. Dessuten var vi jo statseiendom. Man kan spørre seg hvorfor de ikke likviderte fangene, men jeg tror nettopp dette med at vi var "statens eiendom" og kanskje kunne brukes til noe nyttig ~~endestund~~ for Tyskland enda en stund, gjorde at de prøvde å holde oss i live.

Så la vi i vei. Jeg gikk i spissen ved siden av kommandanten. De russiske ungdommene kom flere ganger og spurte om de skulle bære meg. Jeg bad dem hjelpe hverandre og holde sammen, kanskje kom vi fra det med livet i behold alle. De som var så svake at de ikke orket å gå ~~klarte seg~~ særlig langt, ble skutt. De ble liggende langs veien. Etterhvert ble det såvidt mange at tyskerne fikk betenkelig-

heter. De rekvirerte hest og vogn og så ble de døde plassert der.

*Mr
nå
Wol*

Vognen og hestene spilte ~~xxx~~ for øvrig en stor rolle under rettssaken mot kommandanten. Han påstod at de som ikke orket gå lenger fikk sitte på vogna. Jeg var vitne under den rettssaken og advokaten spurte om det var riktig som kommandanten hadde hevdet. Jeg svarte ~~xxx~~ med å spørre om han noen gang hadde sett et lik. Det er stivt og urørlig. Det var slike passasjerer som kom på vogna. Det var for at SS ikke skulle legge altfor avslørende vitnesbyrd igjen etter seg. Dette hevdet jeg i retten, men la til at ~~xxxxxxx~~ noen fikk lov til å holde seg fast i vogna mens de gikk, litt støtte for noen få under en marsj som varte i to døgn. Ofte vasset vi i snø til knes, det var jo i januar. Omsider kom vi til en jernbanestasjon ~~xxx~~ hvor vi ble plassert i åpne vogner. Det var noe mellom 15 og 20 kuldegrader. Jeg greide å ordne det slik at en vogn ble fullastet med ungdom. Det var en tillitsmann vi kalte Gandhi som fikk ansvar for dem.

Denne Gandhi var østerriksk jøde, men var så uheldig at han var en tur i Hamburg og pådro seg noen dagers politiarrest akkurat da Hitler kom til makten. Dermed slapp han ikke ut igjen, han havnet tvert imot i nazistenes første konsentrasjonsleier. Han ble flyttet fra den ene til den andre, han havnet til slutt i Gollerschau etter å ha vært fange i tolv år. Selv tyskerne hadde respekt for det. En dag han fikk kjeft fordi han ikke hang skikkelig i på jobben, malte han bare vakta opp og ned og erklærte: Jeg har vært i fengsel i tolv år. Og da fikk han være i fred.

Gandhi fikk altså i oppdrag å fa alle unge på samme jernbanevogn. Samtidig tok jeg for meg de russiske guttene og bad dem være kjappe og papasselige. Jeg viste dem en tralle ~~xxxx~~ med kasser som stod på perrongen og som jeg trodde inneholdt proviant til SS. Selv hadde vi ingen og regnet ikke med å fa noen heller, Jeg sa jeg ville gå bort

til vokteren og slo av en prat, gi ham sigaretter og være gemyttelig.

"I mens må dere robbe tralla for alt dere greier å få med", sa jeg til guttene. Og det ble et vellykket raid. Vi fikk med oss en god del mat i vognen, vi slengte også litt over i et annet tog hvor det var kvinner. Og så begynte togreisenx til Berlin.

Vi kjørte langs Oder og hver eneste stasjon vi passerte var full av sivilister som var på flukt fra russerne. De tyske vokterne måtte rette maskinpistolene mot dem, ellers hadde de stormet toget. Vi På hver vogn hadde vi en SS-mann som vakt. Vi ~~xxxvde~~ pakket oss inn så godt vi kunne og klente oss sammen så vi ikke skulle fryse i hjel. Fortsatt hadde jeg en god del sigaretter og når toget ble stående en stund, sendte jeg SS-mannen av garde med ~~xxxxxxx~~^{noen pakker} som han skulle bytte i noe varmt å drikke, om det så bare var varmt vann. Og det greide han, sigaretter var det alltid noe å få for. Så vidt jeg vet var det bare en som fikk men av den turen, han forfros tærne. Slik reiste vi i fire døgn, natt og dag.

Da vi kom fram til Sachsenhausen, ville de ikke ta imot oss. Vi måtte dra videre og havnet på Heinckel-verkene som var Sachsenhausens utekommando, ^{på} samme måte som Golleschau var utekommando for Auschwitz. Heinckel var egentlig flyfabrikk, men den produksjonen var forlenget slutt da vi kom dit.

Så kom den siste appellen. Det var rundt tusen mann som hadde marsjert fra Golleschau for snart to uker siden. Det var 380 igjen. Resten ~~var~~ lå igjen som lik langs den veien vi hadde bak oss, de hadde falt sammen av utmattelse, ~~akk~~ ^{hadde} var blitt skutt, sultet eller frosse i hjel.

Mens vi stod oppstilt på appellplassen, kom en del andre fanger fra Heinkel for å se nærmere på oss. ~~Vix Detxxxxhaxvxxxetxforfærdeligx~~
~~syn,xxx~~ Vi var nok ikke noe oppløftende syn. Plutselig far jeg øye på en lyshåret gutt. Han hadde rød vinkel, men jeg kunne ikke se

om det stod en N eller en H i den. Rød vinkel betydde politisk fange, grønn eller svart betydde kriminell. Denne gutten gikk fram og tilbake og kikket på oss. Da han var på høyde med mitt geled, kanskje femti meter unna, ropte jeg hei til ham. Han hørte det og ble interessert, fortsatte å rusle omkring til appellen var slutt og vi kunne tre av. Da fikk vi oss en prat. Han var norsk og han het Larsen. Han visste det var nordmenn som hadde vært på Grini i 41-42 her, og jeg bad han hente en av dem. Han sa gjorde og kom tilbake med ingenier Lindemann. Jeg husker han gikk med et telefonrør i handen, hva han nå brukte det til. ~~En~~ Lindemann kjente meg igjen, og da han så armbåndet mitt hvor det stod L\$ (leirskriver), tok han en sjanse med en gang. Han dro meg ut av flokken, fikk meg på badet og skaffet meg nye klær.

Så fortsatte jeg ~~xxxxxxskriverxxxx~~ på skrivestua hvor bl.a. også Nils Langhelle var. Men det varte ikke mange dagene før det kom en tysker og skulle ha skriver til en ~~annenxxxx~~ leir. Og ettersom jeg var den siste som ble "ansatt", måtte jeg flytte igjen. Denne gang gikk turen til hovedleiren, Sachsenhausen, og som vanlig lusket det noen rundt for å se hva slags besøk de nå skulle få. Jeg registrerte meg som nordmann, jeg visste jo godt at de hadde ingen papirer på meg som viste noe annet. Jeg fusket med alle data, bortsett fra navnet. Og der stod jeg i porten og ventet mens en mann kommer bort. Det var Rolf Aakervik som jeg kjente fra AUF. "Er det virkelig deg, Josef? Og du har norsk vinkel? Flott. Hvor ~~xxxxxxx~~ tar de deg nå?" Jeg sa jeg trodde det ble Ravensbrück. Han sa jeg måtte hilse jentene. Jeg svarte at jeg ikke trodde jeg kom til kvinneleiren. Men vi får se. Rolf Aakervik gav beskjed videre ~~xxxxxjagxx~~ til de norske at jeg var i live, og da jeg seinere kom tilbake til Sachsenhausen ~~visstxxxx~~ hadde alle jeg kjente - til sin store forundring - fått vite at jeg

hadde overlevd.

Men først var det Ravensbrück. Det var jo ~~en~~ kvinneleiren , men det var også en liten avdeling for menn der, en tre-fire brakker , som lå et lite stykke unna hovedleiren. Det var en ti-tolv nordmenn her også, de hadde ikke fått noen pakker, og det stod derlig til med dem. Jeg ble losjerte i denne leiren, hver morgen etter appellen ble jeg kjørt langt til skogs , til et sted som het Dusterförde , og her hadde jeg en besynderlig jobb. Også den var typisk for tyskerne. Jeg ble ført inn i en brakke hvor en underoffiser fra SS befant seg. Han hadde et merke som viste at han var "Leibstandarte", han tilhørte altså ^{en av} Hitlers livgarder. ~~Da~~ Na var krigen snart slutt og så skulle jeg komme i klerne på en av den sorten. Jeg ble ganske mismodig, men det ble ikke så ille som jeg fryktet. ~~xxxxxxxxxxxxxx~~ På dette kjempekontoret bestod arbeidet i ~~en~~ føre kartotek. Og hva var det over? ~~En~~ Over alle SS-biler i tysk eie, hvor de befant seg osv. ~~xxxxxxx~~ På mine kort hadde jeg noen som var registrert på Krim, som russerne hadde passert for lenge siden. Men vi ordnet og sorterte, jeg tror jeg kunne holdt på med jobben til denne dag som vi hadde fortsatt. Men det var en fin jobb å ha, godt og varmt å sitte inne og pusle ^{mens} ~~xxxxxxx~~ det ennå ~~xxxx~~ var vinter. En dag kom noen andre fanger inn og sa det var ~~en~~ nordmann ute som ville treffe meg. Det var igjen en lys ung mann, jeg kjente ham ikke, men han forklarte ivrig at alle nordmenn skulle samles innen 15. februar og kjøres til Sverige. Vi hadde hørt så mange rykter de siste dagene at jeg ikke visste ~~xxxxjagxxxxxxx~~ hva jeg skulle tro. Men håpet det beste, naturligvis. Kontoret jeg arbeidet på ~~og~~ drev ikke bare med registrering av SS-biler. Det var også en slags provianteringsleir, det hadde et lager av svære kasser som ble sluppet ned fra fly til innesluttete

avdelinger. Kassene inneholdt altså proviant. En dag ble jeg igjen hentet ut fra kontoret og ~~xxxxxxflakxxx~~ fikk se en klynge som stod og åpnet en slik kasse. Kassa ble åpnet, tomt og hogd i småbiter på et par minutter. Jeg tok bare tobakk og sigaretter ~~xxxxxx~~ helte det ned i buksene som jeg bandt sammen nederst og gledet meg til å gi det til gutta i leiren. Det var ingen kontroll den kvelden så jeg kom vel hjem til brakka. Vi pleide å sitte på køyekanten og prate om kveldene og da jeg kom fram med røykesakene var det som om julenissen kom på besøk. Dagen etter kom det Røde Kors-pakker også. Jeg tok med litt av innholdet til SS-sjefen min, han var faktisk en bra kar ~~ogxx~~ som hadde det vondt nå. Han sa tyskerne ikke hadde noe valg, de måtte bare fortsette å krige ellers ville de bli skutt alle som en. Det er bare noe Goebbels sier, sa jeg, du skal ikke tro på det. Ingen kommer til å behandle folk på samme måte som dere har gjort. Han hevdet at han ~~ikkexnådde xxx~~ ~~hadde~~ vært frontsoldat, han hadde bare vært innom en konsentrasjonsleir på transitt. Prøv å skaffe bevis for det, ~~xxxxxxxx~~ det kan komme godt med når du blir spurt, sa jeg.

I slutten av februar ble Ravensbrück evakuert. Vi ble kjørt til Berlin og det ble gitt særbehandling til nordmenn og tyskere. Vi kom på en ~~xxxxxxvognxx~~ egen vogn, tyskerne i den ene halvdalen, vi i den andre. Toget hadde åpne vogner og stanset ofte på grunn av flyangrep. Her traff jeg igjen ~~xxxxtyskernexxxxxx~~ tyskeren fra Berlin 1942 som hadde spådd at jeg ville overleve.

Så var jeg i Sachsenhausen igjen. Her kom jeg i samme blokk som ~~xxxxxx~~ 30-40 andre nordmenn, en flokk som ~~skulxx~~ egentlig skulle vært sendt til Bergen-belsen. Det ville de ikke ha overlevd. Jeg husker Arnulf Overland og Olav Røgeberg blant dem. Nå gikk jeg ikke på jobb lenger, jeg holdt meg på brakka og kokte grøt til de andre.

Vi var en tre-fire stykker som av en eller annen grunn kunne holde oss inne. En dag kom en tysker og skulle ha tak i en som forstod tysk godt. Det ble selvsagt meg. Vi dro til appellplassen hvor en mengde fanger stod oppstilt. Jeg vet ikke hvor de kom fra eller hvem de var. Jeg skulle notere nummerne men jeg klarte det ikke. Jeg bare stod der og glodde og tyskeren ble rasende da ingenting kom på papiret. Mensch, forstår du ikke. Jeg satte på meg den naive minen og pep forskremt: Ik nix verstehe. Dermed ble jeg jagd av garde. Nå ville jeg sitte på brakka og ~~vente~~ vente på hjemreisen. Jeg syntes jeg hadde jobbet nok.

Avreisen kom 15.mars. Ryktene ~~hadde vært i lang tid~~ om en Bernådotte-aksjon hadde versert lenge, men ingen visste noe nøyaktig. Mye tydet på at noe var i gjære, bl.a. kom folk fra forskjellige utekommandoer tilbake til hovedleiren. Mot midten av måneden hadde 300 nordmenn blitt plukket ut etter alfabetet. Det var mange som het Berg blant dem, ~~jeg~~ og i flokken var jeg. På skrivestua hadde Sverre Løberg og Strand-Johansen sørget for at kartotekkortet mitt var rent - der stod at jeg var født i Oslo, at min mors pikenavn var Hansen og at vi bodde på Grønlandsleret i Oslo. Bare navnet stemte. 15.mars måtte vi stå opp tidlig. Vi stod en stund på appellplassen og ventet på at noe skulle skje, vi ventet på bussene fra Sverige. Men ingenting skjedde. Så gikk flyallarmen og vi ble jaget inn på ~~brakka~~ i flere timer. ~~igjen~~ bød det. Der satt vi ~~hele dagen~~ ^{angst}. Det var et voldsomt angrep på Berlin den dagen. Leiren ble ikke truffet, men vi fikk ikke gå ut. Midt på natta kom svenske bussene. Da hadde de kjørt rundt i timevis for å ~~finne en brukbar vei til leiren~~ ^{kjøre på} bombekraterne og finne en brukbar vei til leiren.

Vi marsjerte ut og gutta passet på at jeg ble plassert midt i en tropp med svære karer som jeg nærmest forsvant under armene på og

med en som ikke hadde ~~for eksempel~~ overlevd. De betalte vi et en-
eske sardiner og noen sigaretter for ham. Men vår mann ble reddet og
kom hjem. Et menneskeliv var verdt en eske sardiner og noen sigaretter.
Vi holdt på en hel natt med å ~~krasse~~ ~~xxxxxxx~~ spa ut halm og
skrot og skitt og lort. Dette gjorde vi mens pasientene lå i køylene sine
og sikkert var skrekkslagne ved tanken på hva de nå skulle utsettes for.
Men det ble ikke noe av innflyttingen til skandinaverna. Vi fikk ikke
vite hvorfor planene ble forandret, vi ble bare sendt tilbake til brakka
var.

Maten i Neuengamme var redselsfull, en tønne ratten sild. Den ~~xxxxix~~
~~xxxxp~~var det ingen som rørte, men vi tok vare på den og stilte den ved
med lokket på gløtt. Så ventet vi på Bernadottes ankomst.

*Mer
få*
Han kom og stilte seg i døra: "Goddag gossar. Jeg er Folke Bernadottes
från Stockholm. Hur mår ni? " Vi svarte i kor: Bare bra. Så sa han
hå kjent lukten, gikk bort til tønna og spurte alvorlig: Eter Ni det?
Vi svarte nei, vi gir det bort. Han sa vi skulle få pakker i morgen, og
de kom. Bernadotte hadde fått Himmels tillatelse til å samle alle skan-
di naviske fanger i Neuengamme, og bussene reiste rundt og hentet dem.
Det gikk noen dager ~~ti~~da vi bare stilte til appell og ikke mer. Vi
ruslet mellom brakene, laget mat i friluft og ventet. Stadig kom det
nye puljer med fanger fra andre leire. Noen var i elendig forfatning.
Jeg husker bl.a. Trygve Bratteli, han var som et levende lik. Det er nesten
utrolig at han ble menneske igjen. Hvis man ikke passet på kunne det gå
riktig galt med ~~xxxx~~ enkelte. En fullstendig utmagret danske fikk ~~xxxx~~
f.eks. tak i danske skinkbokser og spiste og spiste. Men det talte ikke
organismen hans, han døde fra oss.

✓
begynte hjemreisen for de sykeste. Bernadotte ville også
etter hvert ~~blakkxxxxxxxkonxxxxxx~~ ~~xxxxjxxxxxxx~~
sende ~~xxxxxxx~~ dødene hjem med første transport. Vi var da tre gjen-
levende: advokat Meier fra Trondheim, musikeren Leif Wolfberg og jeg.
Jeg syntes ikke det var noen grunn til å ta opp plassen for alvorlig syke,
jeg hadde greid meg i nesten tre år og ville nok greie meg noen dager til.

Bernadotte aksepterte det, men hver gang ~~da~~ en buss med syke dro hjemover, sendte jeg med en lapp med mors adresse og bad dem ^{gi} ~~gi~~ beskjed. Etterhvert begynte hun å få slike og når det stadig kom nye, forstod familien min at det var sant at jeg var i live.

Og en vakker dag ble vi hentet alle sammen. Mengder av ~~kvinnene~~ busser kjørte inn i leiren, ikke bare de hvite røde kors-bussene til svenskene, ~~men~~ også danskene hadde mobilisert en rad av busser. ~~Da~~ ~~kvinnene~~

~~22. april~~ Det nærmet seg nå slutten av ~~22. april~~ april og fortsatt var det stadig luftangrep. Jeg kom i en svar kjølevogn som heldigvis ikke hadde ^{aggregatet} apparatet i gang. De ~~ene~~ stod åpne og vi hadde en svært gammel tysker som vakt. ~~kvinnene~~ ~~kvinnene~~ ~~sister~~ ~~opphold~~ ~~kvinnene~~ Han var vel blant de ~~sister~~ ~~kvinnene~~ tyskerne hadde å mobilisere. Vi fikk en pakke hver og beskjed om at dette var den siste før vi var ute av Tyskland. Vi måtte holde av litt å ha reserver i tilfelle det ble forsinkelser på grunn av flyangrep. Og det var det flere ganger. Da måtte vi ut av bussen og søke dekning langs veien så godt vi kunne. En gang mens vi lå der - et sted i Schleswig-Holstein - kom en flokk tyske barn som jeg slo av en prat med. Jeg spurte om de visste hva slags folk vi var. Nei, det gjorde de ikke. Jeg forklarte at vi var førerens verste fiender, men nå skulle vi reise fra Tyskland. Ville de likevel hente litt vann til oss? Det ville de, sprang av gårde og kom igjen med vann. Da gikk jeg til bussen, fant pakka som jeg visste det var sjokolade i, ~~og~~ ~~kvinnene~~ ~~kvinnene~~ jeg hadde ikke sett sjokolade på mange år, men jeg brøt den i biter og delte den ut til dem. De andre i bussen syntes ikke det var noen mening i å være så snill mot tyske barn. Men hvorfor ikke? De ante ingen ting om krig og skyld, ^{sa} ~~det~~ ^{jeg} ~~var~~ var plikt å bidra til at de vokste opp under forhold som ~~var~~ ~~slik~~ ~~at~~ ~~vi~~ ikke fører il at vi ~~opplæve dette~~ ~~kvinnene~~ ~~kvinnene~~ en gang til.

Det var natt da vi passerte den danske grensen. Bussen stoppet og alle løp ut og det var fullt av dansker ute og ønsket oss velkommen. De kom bl.a. med melk til oss, det hadde vi ikke sett på år. Vi over-

nattet i en større bygning . Dagen etter begynte vi å marsjere, vi skulle til Frøslev, den danske konsentrasjonsleiren . Bussene kunne ikke få med alle, de kjørte fullastet og kom tilbake for å ta med de som marsjerte. Et sted kom vi forbi en bakerbutikk med vinduet fullt av nybakt loff og varme rundstykker. Hele kolonnen stoppet og beundret utstillingen med store øyne. Men vi måtte videre og gikk et kvarters tid. Da kom det en varebil som stanset ved opptoget, åpnet dørene og fikk delte ut påsmurte danske rundstykker. Det var som en drøm. En stund etter kom vi til Frøslev. Etter det vi var vant til, virket det som en ganske hyggelig sted. Her hadde tyskerne overlatt til danskene å sørge for forpleiningen så fangene hadde det slett ikke i hvert fall ikke dårlig da vi kom. Verst, Jeg husker den første middagen, fersk suppe med kjøtt, jeg spiste seks tallerkner. Det ville jeg ikke greid i dag om man så truet meg med maskingever. Men det var fryktelig trangt i denne leiren, og tyskerne tillot ikke at vi sang. Selv om gutta var i høy stemning måtte de la være med det. Ellers var tyskerne ganske tåmme, og det kom ikke til noen ubehagelige episoder.

Så kom Bernadotte og vi spilte opp igjen. Jeg tror vi måtte være 4000 mann. Bernadotte tok ordet: "Jeg kommer just nå fra herr Himmler. " Han sa de var blitt enige om at vi skulle flyttes over til Sverige så fort kamphandlingene fortsetter på dansk jord. Derfor trodde han man ville hente oss dagen etter. Det ble stor jubel, men fortsatt fikk vi ikke lov å synge. Da begynte disse tusener av menn å ~~lystrex~~ plystrex den svenske nasjonalsangen . Det ~~varx~~ ble en ~~varx~~ sterk og gripende opplevelse .

Neste dag la de hvite bussene ut igjen. ~~ogx~~ Det ble det rene triumftoget gjennom Danmark, ~~manxikke varxsenx~~ det kjenner alle til som har interessert seg det minste for Bernadottes evakuering av Tysklandsfangene. Jeg glemmer det ikke om jeg blir hundre år. Danmark var jo fortsatt okkupert og tyskerne stod langs veiene og forsøkte å holde

folkemengdene unna, Men de ble skjøvet til side, danskene sprang fram til bussene og veltet dem nesten, jublet og jublet. Slik gikk det hele veien.

Omsider kom vi til Sverige hvor mottakelsen virket streng og alvorlig. Vaktene stod med vapen og stalhjelmer, og førte oss i land ~~sikker~~ med korrekt og militær presisjon. Vi ble ført til forskjellige leire, fratatt alle kler, badet og kledd opp på nytt. Jeg var så liten at det var vanskelig å finne en dress til meg, men tynn var jeg ikke lenger. Etter at jeg kom fra Auschwitz hadde jeg ikke lidd noen nød, og hadde ikke hatt tungt arbeid. I Sachsenhausen hadde de norske fangene skapene fulle av matvarer, de fikk ~~xx~~ mange pakker på denne tiden og så jeg bare kunne forsyne meg. Jeg kokte grøt til å begynne ~~grøt med sukker~~ med, grøt med sukker, det tror jeg ^{det} var fornuftig å starte tilvenningen til nytt kosthold med. Som sagt, jeg fikk en dress som ikke passet i det hele tatt, men jeg tok den på armen og kjørte videre i bare undertøyet. Vi ble innkvartert på en skole og der var det en danske som tilbød seg å fikse denne dressen. Han påstod at han var skredder, men jeg har mistanke om at han nok drev et annet håndverk, baker kanskje. Han tok i hvert fall jakka og klippet den av i passende lengde. Dermed forsvant lommene. Buksene ble også kuttet av en halv meter eller så, men spør ikke hvordan jeg så ut. Det var nå ikke så viktig, jeg kunne da spankulere omkring. Vi befant oss i Skåne et sted, ikke langt fra Helsingborg, og her ~~fikk~~ ^{fikk} en hel flokk nordmenn ~~fikk~~ kost og losji. Men vi fikk ikke lov til å gå ut. Det var streng karantene fordi man fryktet smittsomme sykdommer, og det var ikke så rart ~~sikker~~ når man tenkte på hvor ~~vakkert~~ ^{hva} vi hadde vært og hva vi hadde vært med på i disse årene. Da vi skulle spise frokost den første dagen, var det satt fram et glass melk og en tynn skive brød med margarin. Vi studset litt, spiste, drakk og hapet på mer. Det kom ikke mer før vi fikk forklart at vi

ikke var så utsultet lenger. Vi tålte utskillig mer enn den dietten, og da ble det snart større oppdekning.

Ikke langt unna denne skolen lå et stort sanatorium hvor det arbeidet en mengde unge svenske pleiersker. Over dit lurte vi oss om kvelden, bare noen få ble igjen for å holde de svenske vaktene med selskap. Folk fra svensk Røde Kors, som hadde ansvaret for det hele, kom med ni-tiden for å kontrollere at vi lå i køyene vare. Og det gjorde vi, fullt pakledd, men da de hadde sagt godnatt og gått sin vei, var alle i full fart mot søsterhjemmet.

Vi kom til Sverige en av de siste dagene av april. Den 28. tok Hitler livet av seg. ~~Tidlig~~ Fra tidlig om morgenen ^{spilte tysk radio} ~~ble det hørt~~ høytidelig musikk - Wagners ~~Götterdämmerung~~ ^{Götterdämmerung} - og jeg ble sistende ved radioen det meste av dagen. I de første meldingene som kom sa de at der Führer var falt i ~~den kampen om Berlin~~ mens han stod forrest blant sine soldater i kampen om Berlin. Senere kom Dönitz med en erklæring, men jeg kan ikke huske hvordan han ordla seg, og om han sa hvordan Hitler hadde møtt døden. Jeg husker bare ordene "er ist den Heldentod gestorben han har lidd heltedøden".

Så kom kapitulasjonen, men vi var fortsatt i karantene. Likevel ønsket vi bare vaktene god kveld og forsvant fra skolen vår. Vi festet sammen med svenskene til langt på natt. Landshøvdingen kom og beklaget at vi hadde brutt karantenen, men han forstod godt at vi ville feire at krigen var flutt. Også 17. mai feiret vi i Skåne. Det var en stor tilstelning ~~i Engelholm folkepark~~ i Engelholm folkepark. Så ble vi overført til Ronneby som ble siste stasjon før hjemreisen for de aller fleste. Her ble det delt ut penger til alle, jeg tror det var 300 svenske kroner til hver og jeg fikk jobben med å levere dem ut. Det ble nok så mange hundre tusen, men det gikk greit ~~med~~ med rundt beløp å holde rede på. Alle dro på byen og tømte på det nærmeste alle butikker.

I Stockholm hadde mor og min bror begynt å lure på hvorfor jeg ikke kom hjem, men nå var vi fri for alvor. Straks pengeutbetalingen var ferdig, satte jeg meg på nattoget til Stockholm. Jeg reiste på 1.klasse og de andre passasjerene ble etterhvert klar over hva jeg var for en person. Jeg måtte fortelle og fortelle, og de ~~xxxxxxxxxxxx~~ fikk ikke sagt annet enn "vad hemsk". Og det hadde det ~~gj~~ jo vært også. Min mor bodde egentlig i Uppsala, men hadde nå reist til Bromma-området hvor min bror bodde og gjort i stand velkomstmaltidet. Det var ikke så mye jeg fikk ned akkurat da.

Jeg hadde tenkt å bli en stund i Sverige, men måtte ha noe å ta meg til. Jeg ble tilbudt et rekreasjon opphold, men syntes ikke jeg trengte det. En av lederne for flyktningekontoret, min gode venn Sverre Pettersen sørget da for at jeg fikk en jobb. Han hadde møtt oss alt i Helsingborg og nesten knust brystkassa mi ~~under~~ da han hilste på meg. Jeg begynte å arbeide ved den norske legasjonen i Stockholm, arbeidet bestod i pass-utskrivning. Det var mange som skulle hjem, og alle måtte så vidt jeg husker først innom rettskontoret. Her ble det bestemt om pass skulle skrives ut eller ikke, det var ikke alle som ble funnet verdige til å reise tilbake til Norge akkurat i disse ukene. Blant annet kom det en svært ung jente, det ble sagt at hun hadde vært tyskertøs før hun kom til Stockholm, og rettskontoret ville ikke gi henne pass. Jeg syntes det var meningsløst at den unge jenta skulle gå alene rundt i Stockholm. Hadde hun oppført seg galt hjemme var det bedre hun dro tilbake til Norge og gjorde opp for seg. Etter mye om og men og lange debatter, fikk jenta passet sitt.

Ut på sommeren fikk også jeg lyst til å reise hjem. Jeg hadde hatt kontakt med min gamle kjæreste, hun hadde hjulpet meg mye den første tiden jeg var arrestert, men ble selv tatt etter en stund. Nå skjønte jeg ~~xxxxxxxxxxxx~~ på henne at det ikke kunne bli som før, hun var blitt

til nå : kunne ~~intet~~
nå : ~~den~~, ~~lenger~~ ⁻⁵⁰⁻

overbevist kommunist og synes hun måtte velge mellom meg og politikken. Hun valgte kommunismen, men jeg har ofte tenkt på at hun på mange måter ~~xxxx~~ er den jeg må takke for at jeg overlevde. Det var henne jeg tenkte mest på og drømte om å komme tilbake til, det var viktig å ha en spesiell som ventet ~~xxxxxxxx~~ der hjemme. Det holdt meg oppe, jeg tror ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ jeg holdt ut alle redslene mye fordi jeg hadde en å komme hjem til. Men da jeg kom, var hun altså blitt så rød at hun flyttet til Russland, og hun har bodd der hele tiden siden. Selv har jeg aldri vært i Sovjet-Unionen.

Da jeg kom til Oslo fra Stockholm den forsommer^{kvalden}~~kvelden~~, møtte hun meg på stasjonen, men vi gikk hver til vårt. Det vil si, jeg hadde ingen steder å gå da, ikke hadde jeg penger heller så jeg kunne ta inn på hotell. Men mens jeg ruslet omkring på Youngstorget kom jeg på å gå opp i Arbeiderbladet. Der hadde de en divan og den fikk jeg lane for natten. Senere fikk jeg lane penger og bo hos min svigerinnes søster. Jobben på korrespondanseskolen fikk jeg igjen med en gang og omsider ble det også mulig å få en hybel. Min bror i Stockholm reiste tilbake til Wien og jeg ville gjerne ha min mor til Norge igjen. Hun klarte seg ganske bra i Uppsala, tok i mot søn som ~~viktig~~ ^{og} hun hadde gjort under hele krigen. Hun hadde ~~en~~ ikke tall på hvor mange fillete bukser og jakker hun hadde fikset på for norske studenter i Uppsala. Dessuten hadde hun fått mange venner blant andre flyktninger som var kommet til Uppsala, flere av dem hadde bodd i Wien som hun hadde gjort. Men de brøt opp etterhvert og reiste fra Sverige, særlig til Amerika hvor de hadde slektninger. Men hun flyttet ~~og~~ altså til Norge. På den tiden var det svært vanskelig å skaffe seg tak over hodet, men vi klarte det fordi direktør Mortensen på korrespondanseskolen hadde en større villa som han var redd myndighetene ville innkvartere fremmede mennesker i. Det skjedde av og til den gangen fordi så mange var husløse. Villan hans la i haderud alle og av to onder valgte han det minste, nemlig meg og

min familie. Også Rose, min søster, kom ~~xxxxxx~~ nemlig til Oslo, og fikk seg arbeid.

Vi som hadde vært med i AUF før krigen, møttes der igjen, men det varte ikke lenge. ~~xxxx~~ For da de nye medlemmene begynte å reise seg for at vi skulle få sitteplass, skjønte vi det var på tide å trekke seg.

Ungdommen var meget høflig den gangen, ~~dessuten var det veldig mye til~~

~~gikk for seg med seg i det~~. ~~xxxxxx~~ Men vi forsvant ikke helt ut av bildet før et par år var gått.

~~xxxxxx~~ miljøet.

Naturligvis var jeg også opptatt av hvordan det gikk med østerrikerne. Landet skulle jo bli selvstendig igjen og få sin egen regjering.

X
Russerne hadde plassert den gamle sosialdemokraten, dr. Renner i spissen for en midlertidig styre. Han hadde spilt stor rolle allerede etter Den første verdenskrigen, også da som regjeringsmedlem. Han var den siste stortingspresident i Østerrike før Dolfuss. I 1945 bodde han omtrent hundre kilometer utenfor Wien, og da russerne kom, gikk han til kommandanten for å ~~xxxxxx~~ prøve å skaffe noen lettelser for befolkningen. Kanskje noen av dem visste hvem han var, for han ble holdt tilbake og tatt med til Wien. Der fikk han i oppdrag å danne den provisoriske regjeringen. Denne måtte så godkjennes av de allierte.

Mer!
Jeg hadde da en samtale med Trygve Lie og den norske regjering godkjente kort etter Renner-regjeringen. ~~xxxxxx~~ Det varte ikke lenge før de andre skandinaviske landene også hadde gjort det.

Jeg engasjerte ^{dessuten} meg ~~også~~ aktivt for å få de østerrikske soldatene ~~isoleert~~ som nå var krigsfanger, skilt ut fra de tyske. Det lyktes også.

Så valgte jeg organisere en hjelpeaksjon for Østerrike. Jeg laget et opprop hvor Landsorganisasjonen, Arbeidsgiverforeningen, Norges Røde Kors og Norsk Folkehjelp gikk sammen om en innsamling. ~~xxxx~~ Massevis av pakker ble sendt til ~~østerrikske barn som ikke hadde noe å spise~~ manglet

Østerrike hvor nøden fortsatt var stor. Ikke alle gikk helhjertet inn for aksjonen. "Skal vi nå hjelpe wienerbarn igjen og få dem tilbake som SS-offiserer?" fikk jeg høre. Jeg svarte bare at det var den gang- det kommer ikke til å gjenta seg.

Slike ting stelte jeg med i 1945 og 46.

Det ble en del rettssaker også etterhvert hvor jeg møtte som vitne.

Blant annet ~~skilte~~ kom saken mot ~~Wagner~~, den ansvarlige for deportasjonen av norske jøder, opp i Oslo. Han ble dømt til døden i Lagmannsretten men straffen ble satt til 20 år av Høyesterett. Han ~~kan~~ ble sendt til Tyskland som alle krigsforbrytere i Norge ble. X

~~Wagner ble sendt til Tyskland som alle krigsforbrytere i Norge ble.~~

Men før de kom for retten satt de på Akershus. En vacker dag ble jeg

bedt om å komme dit ned. Der satt nemlig bl.a. den tidligere nest-

kommanderende i Auschwitz, ~~Aumeier~~ Aumeier(?). Jeg har aldri funnet ut

hvordan han kom til Norge, men har hørt at han ble sjef for en leir

på Mysen. Under etterforskningen ble det avslørt at han f.eks. hadde

bestilt en krematorieovn som skulle til denne norske leiren. Han

hadde ^{visst} tenkt å sette i gang samme virksomhet som i Auschwitz. Men

siden han var blitt sendt hit måtte han av en eller annen grunn

ha blitt degradert. Sjefen i Auschwitz var jo Rudolf Höss, men denne

Aumeier hadde samme grad som ham. Titelen var "der erste Schutzhaft-

lagerführer", det vil si at han stod for den daglige driften. ~~Wagner~~

På Akershus ble jeg møtt av amerikanske offiserer som fortalte at de

hadde Aumeier der og gjerne ville jeg skulle snakke med ham. Det

ble satt opp et langbord hvor engelske offiserer satt på den ene

siden, amerikanske på den andre og jeg i midten i sivil. Så kom de

med Aumeier. Han så noksa sjabby ut. Jeg fikk høre at vaktene hadde

store problemer med å få ham til å vaske seg. Han var svært langt

nede. Jeg snakket selvsagt tysk med ham og begynte med å be ham

fortelle hvor mange menneskeliv han var ansvarlig for. Han bare så

mer om
Wagner
ja!

X

på
vase
konst

55a

X
For
Da jeg skulle vitne i Wagnersaken satt jeg i venterommet i Tinghuset
da en journalist fra Dagbladet kom bort. Han hilste og sa han hadde
hørt jeg hadde ligget på en litchaug der nede i Auschwitz. "Kan du ikke
fortelle om det i retten, så får jeg en fin overskrift. "

på meg og sa han ikke forstod spørsmålet. Jeg sa jeg skulle ~~kjælp~~
~~xxxxxxx~~ forsøke å friske opp hukommelsen hans. Dermed rakte jeg fram
armen hvor fangenummeret er tatovert inn. Han blå blek da han så det,
men han sa ingen ting. ~~x~~ "Du hadde vel ikke ~~xxxxxxx~~ drømt om
- treffe en av dine gamle ~~xxxxxxx~~ klienter her i Norge? sa jeg.
"Dere har egentlig gjort darlig arbeid, det er altfor mange igjen som
kan vitne mot dere. Du vil bli sendt til Polen. " Avtalen var nemlig
at alle tyske krigsforbrytere skulle sendes dit hvor de hadde begått
sine største forbrytelser. Rettsakene mot dem skulle føres der. "Du
blir nok forbauset når du oppdager hvor mange gamle kjente du vil
treffe. Tenk over hva du skal si til polakkene."
Dette var ikke ~~xxxxx~~ noe forber i vanlig forstand, de allierte
offiserene ville bare høre og se reaksjoner under en konfrontasjon.
Min oppgave var ikke å legge fram opplysninger eller få ham til å
tilstå. Jeg hadde lyst til å ~~xxxxxx~~ stille et spørsmål som jeg og
mange andre hadde stilt oss mange ganger der nede - og ofte siden -
hvordan kommer man så langt at man kan få seg til å begå slike
ugjerninger, hvordan greier man å sende titusener i døden uten å
blunke? Jeg spurte om han var gift? Ja. Hadde han barn? Ja. ~~Da~~ Han
ville vel gjerne se sin familie igjen? Ja. Tenkte du ikke på det før?
Da du stod ved porten når vi kom tilbake fra arbeidet og musikken
spilte flotte marsjer for oss ² ~~man~~ hadde da ~~xxxxxxx~~ hornorkester
og symfoniorkester i rekreasjonsleiren. Der stod du med blanke
støvler og sigar og nymnet til musikken mens vi såvidt klarte å gå.
Vi bar mange døde med oss som ~~ikke~~ hadde falt sammen mens de arbeidet,
vi hadde slitt i tolv timer under slag og hundsing, men din største
bekymring var at vi ikke klarte å marsjere i ordnet geledd, da måtte
du bruke dine fine blanke støvler til å sparke en stakkar eller ti med.
Tenkte du aldri på at også dette var familiefedre? At de gjerne ville

synd jeg gav avkall på den. Blant annet sa Alfred Dalling, sosial- og arbeidsminister, for ikke lenge siden at ~~hans hakeknag~~ jeg burde holdt meg i Wien og satset på politikken. ~~xxx~~ -Da kunne jeg jo blitt en konkurrent for deg, sa jeg, nærmest for spøk. -- Spiller ingen rolle, sa han. -Da hadde du også fått alle mine problemer å stri med. Noen retur til Østerrike ble det altså ikke for mitt vedkommende. Den beslutningen var ganske lett å ta. Jeg kom aldri over at Schuschnick kapitulerte for nazistene uten kamp like etter at sosialistene hadde fått dominerende innflytelse over nesten hele landet, de jaget nazisten fra gatene, i Wien våget de ikke vise seg ute. Og så - over natta - var det hele fullstendig forandret. Da Hitler ~~xxxxxx~~ rykket inn i Wien med sine tropper og folk stod i tusener langs Ringstrasse og hyllet ham, da ble det for mye for meg. Da sank alt i grus, det var bare å forsvinne.

Min eldste bror flyttet imidlertid tilbake til Wien. Han hadde tatt sin embetseksamen i psykologi i Uppsala og arbeidet som dosent der, men han ville hjem. Og han ble godt mottatt, de ville ansette ham som professor, ~~xxxxxx~~ På den tiden manglet det kvalifiserte folk på alle sektorer, men de spesielle ~~politiske~~ forhold ~~gj~~ hadde ført til en ordning som gikk ut på at alle stillinger ble fordelt politisk i forhold til de enkelte partiers størrelse. Da min bror ble spurt om politisk oppfatning og svarte at han var kommunist, ble det ingen professorstilling på ham. De hadde allerede en fra det partiet og dermed var kvoten oppfylt. Han var forresten skuffet over partiet sitt, men hadde ikke lyst til å melde seg ut. Heller ikke hadde han lyst til å reise tilbake til Sverige, noe jeg ville gjort i hans sted. Svenskene hadde ikke hatt betenkeligheter med å ansette en professor som var kommunist.

Kanskje ~~xxxx~~ hans politiske innstilling og å spilte inn når det gjaldt min beslutning om ikke å reise tilbake til Wien, Politisk

Mer om
hans
egge
brev
Wien/8-
9. mai

Nann
alder

kan ~~kan~~ ~~kan~~ til ~~en~~ uenighet kan lett føre til dårlig forhold mellom brødre.

I Oslo hadde jeg også kontakt med det jødiske miljøet . ~~Ikke~~ Ikke så lenge etter krigen sluttet ble det bestemt at Norge skulle ta imot ca. 500 jødiske flyktninger som holdt til i de såkalte Displaced Person-leirene i Tyskland. Mange kunne ikke tenke seg å dra tilbake til de land de var arrestert i, og da de slapp ut av konsentrasjons-leirene hadde de ingen steder å gjøre av seg. Noen få dro illegalt til ~~Israel~~ ^{Palestina} som fortsatt var britisk mandat, men atskillige tusen bodde ~~makke~~ ~~makke~~ ~~makke~~ i leirer mellom ruinene av Tyskland. Flere hjelpeorganisasjoner drev velferdsarbeid i disse leirene, bl.a. ~~UENRA~~ ^{UMRA} som var opprettet av FN.

De første 400 ~~makke~~ ~~makke~~ fra disse leirene kom med bat til Halden 11. mai 1947. Sverre Pettersen som fortsatt arbeidet med flyktningespørsmål i Sosialdepartementet hadde bedt meg være med på og forberede hjelpevirksomheten. Jeg møtte også opp i Halden. Fra jødisk side ble det opprettet en komité, Den jødiske sosialnemnd, og jeg ble sekretær der. Arbeidet ble så omfattende at jeg sa opp stillingen på Norsk Korrespondanseskole. Jeg var sammen med disse flyktningene så å si døgnet rundt. Det ble opprettet et par samlesteder, et ved Mysen og et ved Halden.

Allyn
~~Strals~~ ^{Strals} baten hadde lagt til land i Halden ble jeg presentert for to kjekke jenter som hadde arbeidet for amerikanerne i Tyskland. Den ene ble min assistent, senere min kone. Men assistentjobben hennes ble kortvarig, hun lærte seg ~~makke~~ norsk ~~ex~~ stenografi på et halvt år og gikk over i annet arbeid. Selv slet jeg hardt i denne tiden, ~~da~~ mistet jeg de siste av de fine krøllene jeg en gang hadde. De fleste av flyktningene vi tok imot var polske og ungarske jøder. En norsk kommisjon hadde vært i Tyskland og ~~makke~~ intervjuet dem i leirene. ~~makke~~ ~~makke~~ Elias ~~Volan~~ Volan, sekretær i LO,

4)

namn alde

59 a

Litt om Judiths bakgrunn:

Da Judith kom til Norge i mai 1947 i den første gruppen med flyktninger som Norge tok imot, hadde hun arbeidet for UNRRA siden krigen sluttet. Sammen med andre fanger ble hun befrikk av amerikanere som rykket fram. Hun var blitt arrestert sammen med foreldrene i Ungarn som bodde i Debretzen, største by etter Budapest. Faren var overingeniør ved de ungarske jernbaner, og hun var enebarn. Hun gikk på økonomisk gymnas, men fikk ikke fortsette på universitetet da raselovene trådte i kraft. I stedet gikk hun i sylvare og fikk skolebrev i faget. I august 1944 ble familien arrestert. Da hadde Eichmann begynt sine ~~xxxxx~~ transporter fra Ungarn. De kom til Auschwitz og familien ble splittet. ~~xxxxxxx~~ For foreldrene gikk turen ganske snart til gasskammeret. Judith kom inn i leiren sammen med ~~sju~~ tre venninner hjemmefra, og de holdt sammen hele tiden. De var ikke lenge i Auschwitz, de ble sendt til Tyskland, til Allendorf hvor det var en liten konsentrasjonsleir som var utekommando for Buchenwald. Der arbeidet de på en ammunisjonsfabrikk, de lagde granater og andre sprenglegemer. De ble befrikk av amerikanerne, og blant dem var det mange jøder som tok kontakt med jentene. Men de trodde ikke at Judith kunne være av jødisk opprinnelse for hun kunne ikke jiddisch. Det kan alle amerikanske jøder, de fleste av dem kommer fra Russland eller Polen og jiddisch er deres morsmål. Men de ble tatt godt hand om, de fikk mat og klær og bodde på et slott som en tysk greve hadde eid. Der rev de ned ~~gardinxxxx~~ de grevelige gardiner og sydde seg bluser og stas.

Av de fire jentene reiste snart en til Canada og en til Israel. Da den norske flyktningekommisjonen kom ~~og xxxxxxx~~ med tilbud om å reise til Norge, ble Judith og den fjerde venninnen enige om å slå til.

hadde vært med i kommisjonen og blitt svært populær, flyktningene betraktet ham som en snill og god bestefar. Nå skulle de etableres i Norge, og det første problemet ble å skaffe hus. Sven Oftedal var sosialminister den gang og greide å skaffe byggeløyve til tyve hus. Med denne i lommen reiste jeg land og strand rundt. Først til bedrifter som trengte fagarbeidere og annen arbeidskraft, men alle viste til boligproblemene. Selv om vi hadde byggeløyve, var det fryktelig vanskelig å få til noe. Men ~~enkelte~~ en del ble vel etablert og slo seg fort til ro.

~~xxxxxxx~~ Den politiske situasjon ute i Europa tilspisset seg i 48-49. Da kommunistene tok makten i Tsjekkoslovakia ble mange av flyktningene urolige. Noen hadde opplevd sovjetrussisk fangenskap, de hadde rømt fra Polen og havnet ~~xxxxx~~ i Russland, de følte seg ikke trygge i Norge lenger. Da Israel ble selvstendig stat i 1948, begynte mange å vente på en sjanse til å komme dit. Det var ikke lett å få det til, men i 1951 var vi kommet så langt at en hel del kunne dra av sted. De få som ble igjen, bor fortsatt i Norge og har gitt sine barn norsk utdanning.

Det var stor begeistring da den israelske stat ble opprettet i 1948. ~~§~~Stemningen i Norge var en helt annen da enn vi har opplevd de siste årene. Jeg kom etterhvert i kontakt med folk som hadde med innvandringen dit å gjøre. Først ble ~~leirene på Kypros fraktet over~~ alle som holdt til i leirene på Kypros fraktet over, ~~så~~ og så ville jødene i araberlandene bosette seg i Israel. Det var et enormt behov for omskolering, særlig av disse siste. ^{Mange} ~~xxx~~ hadde levd under svært primitive forhold. Derfor gikk Norsk Folkhjelp og Røde Kors i gang med å opprette en barnekoloni på Grefsrud ved Holmestrand for Europahjelpen. I spissen for dette arbeidet stod Matilde Oftedal som helt siden krigen sluttet hadde arbeidet i flyktningeleirene i Tyskland for UNRRA. Det begynte å komme grupper av jødiske barn fra Tunis

til Grefsrudleiren hvor de lærte å leve på en annen måte enn de var vant til. Som f.eks. å sove i senger og spise vanlig mat på vanlig måte. ~~xxxx~~ Det viste seg blant annet at mange var så uvant med å ha mat nok at de holdt unna ~~xxxx~~ en del ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ av måltidet og gjente det i sengene. Men det tok jo ikke lang tid før de skjønnte at det ikke var nødvendig, de fikk mat flere ganger om dagen og hver dag.

Så hendte den flyulykken som mange nordmenn husker den dag i dag: et fly med barn fra Tunis styrtet ned på Hurumlandet utenfor Oslo. Vi stod på Fornebu og ventet, ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ landingslysene var tent, men det ~~xxxxxxxx~~ flyet, som var nederlandsk, kom ikke. Vi ble klar over at ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ det hadde skjedd en ulykke og leteaksjon ble satt i gang. Nesten to døgn tok det før vraket ble ~~oppdaget~~ ^{oppdaget}. Det hadde styrtet på et utilgjengelig sted, og enda hundrevis av mennesker deltok i letingen, tok det så lang tid ^{å finne det}. Bortsett fra én gutt var alle passasjerene og hele mannskapet omkommet. Isac ~~xxxx~~ Allal satt inneklemt i den bakerste delen av ~~flyet~~ flyet og overlevde som ved et under.

Vi syntes vi måtte gjøre noe ekstra i en slik situasjon, ikke bare for Isac, men for hele Israel. Haakon Lie lanserte ideen om å bygge en norsk landsby der nede. Ikke en kibbutz, men en moshav -en kooperativ form for landsby. Vi ~~skulle~~ ^{skulle} samle inn penger, lage trehus og sende dem av gårde til Israel. Haakon Lie ringte til arkitekt Knut Knutsen og bad ham komme med en eneste gang. Han sa gjorde, og fikk seg planen forelagt med beskjed om å levere tegning dagen etter. Det nyttet ikke å protestere mot Haakon, tegningen kom, ble brukt i Arbeiderbladet og innsamlingen var i gang. Den opprinnelige planen var å bygge ett hus for hvert av barna som omkom ved flyulykken, ~~men~~ ^{ca} 30, men vi fikk inn penger til femti hus og femti ble bestilt. Da Haakon hadde kommet

avfallet

Dato
år

Moskav
ulig
var!

der

sa langt, samlet han alle papirer og dokumenter i en haug, tilkalte meg og gav meg hele bunken. -Na kan du gjøre resten.

Det var bare å sette i gang. Først gjaldt det å holde kontakt med bedriften som skulle bygge husene, Fossun Trevarefabrikk ved Jessheim. Israelske fagfolk kom opp og bistod med utformingen av dem, vi visste jo ikke hva slags hus som egnet seg best i Israel. Jeg husker jeg kjørte sammen med en som skulle veilede oss på dette området, en eldre mann, og det var et forferdelig snørev på veien til Jessheim. Da vi var vel tilbake på hotellet hans i Oslo var han så glad som en fugl, han sa han ikke hadde regnet med å komme tilbake ~~ikkevær~~ med livet i behold.

Det var som sagt en moshav vi skulle reise, ikke en kibbutz. Forskjellen er at en kibbutz er et kollektiv hvor fellesskapet sørger for alt, man har ingen personlig eiendom, eier ikke sine egne klær engang. ~~De er sammen om~~ jordbruk, ~~og~~ industri og håndverk, ^{bor og spiser sammen,} barna blir tatt hånd om og alle er likestilt. Moshavene er kooperative, det vil si at de samarbeider om ^{produksjon og salg} ~~jordbruk, industri og håndverk~~, men ^{folk} ~~de~~ har hvert sitt hus, ~~hver sin husholdning og~~ ~~jordbruk~~ driver hvert sitt bruk. Det er denne formen som er mest utbredt i Israel nå.

elst
De norske husene var ferdigbygd på vårparten 1950x og skulle fraktes til Israel med Fred Olsen-baten Bospurus. Vi stod på kaia og vinket til husene være da de la ut på reisen. Da baten la ved kai i Istanbul ble det brann ombord og alt gikk opp i flammer.

På kaia var en del av os blitt intervjuet av presse og radio. Jeg husker at Wulf Kirkvaag bad om ansettelse for et spørsmål han stilte, nemlig om vi egentlig hadde råd til å sende hus til Israel når det var stor boligmangel i Norge. Han fikk til svar at det var lett å gi av sin overflod, men ~~at~~ ~~han~~ ~~var~~ ~~den~~ som selv har lite, likevel gir

en handsrekning, da viser man virkelig sin gode vilje. Dessuten var det spørsmål om å reise et minnesmerke over barna som ikke fikk leve.

Men da Bosphorus lå ved kai i Istanbul ble det brann om bord og alt gikk opp i flammer.

Jeg hadde da reist med fly til Tel Aviv - på gratisbillett fra ~~den~~ ~~hollandske~~ ~~flyselskapet~~ KLM. SAS hadde avslått forespørsel om det samme, men det nederlandske selskapet var meget raust og sørget for at jeg ble mottatt som en fyrste da ~~jeg~~ vi mellomlandet i Amsterdam.

Også i Tel Aviv var det stor stas da jeg kom, men etter et par dager kom den sørgelige nyheten om brannen i Istanbul. Da var det bare å reise hjem igjen. Heldigvis var forsikringen i orden og husene ble bygd på nytt. Om høsten ble de sendt av sted til Israel hvor de

ble reist på Vestbredden, ikke langt fra en arabisk by som heter Tul Karem. I alt var det femti bolighus pluss samfunnshus. ~~og~~

Den første familien som flyttet inn var Isac Allals, og det ble stor fest. Israels LO, Histadrut, laget også en film om begivenheten som Statens Filmsentral har kopi av, Den er vist på mange skoler her i landet. Selv om ~~israelske~~ den israelske stat ble ^{mott} ~~hilst~~ med velvilje i mange land, var det første gang ~~at~~ ~~noen~~ ~~gav~~ noen gav bort en helk landsby. Både Histadruts formann og Israels landbruksminister var til stede, videre landsorganisasjonens internasjonale sekretær som engasjerte meg til å være Histadruts representant i de skandinaviske land.

Dette var en jobb som gav meg mye arbeid men ingen ~~penger~~ lønn.

Arbeiderbevegelsen i Israel hadde ikke stort å rutte med, den hadde ikke penger til å kjøpe papir en gang da den skulle drive valgkamp.

Avispapir var mangelvare i de arene og nar man heller ikke hadde noe å betale med, ble det enda vanskeligere. Men ^{sammen med} ~~jeg~~ Papirarbeider-

forbundets formann, Arnt Stenklev, reiste jeg til Union Bruk i

Telemark. Je fortalte om problemene og da ble arbeiderne enige om

64a

A)

Vi reiste omkring i Israel et par uker med bil og sjåfør og guide. ~~xxxx~~
En mengde kjente steder ble besøkt og det var tydelig at Frannel kjente sin bibel. Det samme kunne man ikke si om meg.

Tid/sted
~~Stockholmsappen~~

Mens Stalin enna levde, kom russerne med en noksa ensidig fredsappell, den sakalte Stockholmsappen. ~~Derfor~~ Etter en tid ble det besluttet at man skulle ~~skulle~~ ^{på} Den sosialistiske ungdomsinternasjonalens leir på Skarphus utenfor Stockholm skulle sende ut en ny appell om fred. Linar Gerhardsen var statsminister og skulle holde talen hvor appellen kom. Jeg var med for å oversette ham til tysk. Det ble en interessant dag, også rent privat. ~~For~~ for over høyttaleranlegget fikk jeg beskjed om at min kone hadde fått en sønn.

Jeg hadde en stund forsøkt å etablere meg som tolk, men det var ikke lett. Så fikk jeg høre om et arrangement i Stockholm hvor landsorganisasjonen hadde innkalt en del ~~skulle~~ mennesker som de mente kunne bli tolker. Det var en week-endtilstelning på jordbruksorganisasjonenes skole utenfor Stockholm. ~~Derfor~~ Arbeidernes Opplysningsforbund ~~ga~~ bad meg møte opp, også i Norge var det behov for tolker. Jeg møtte opp og traff Sven Backlund, kjent tolk i Sverige helt fra Folkeforbundets tid. Alle skulle prøves, jeg også. Vi fikk lest opp en tekst og skulle gjengi den på et annet språk. I en pause kom Sven Backlund bort til meg og vi gikk en tur sammen. Han sa jeg var den fødte tolk. -Jaså, sa jeg, hvordan har du funnet ut det? Han sa han hadde en känsla". Også Gunnar Hirdmann, ABF-sjefen som ledet det hele, mente jeg kunne dette. Jeg tror det bare var en til som sammen med meg gikk ~~gjennom~~ satset på tolkevirkksomhet.

Å bli utnevnt som tolk er en sak, å få jobber er en annen. Men etterhvert begynte det å gli. Det ble mer og mer å gjøre, først som tolk for gjest på forbundenes landsmøter, både i Sverige og i Norge, og dermed var jeg etablert.

I 1952 skulle Papirarbeiderforbundet ha en delegasjon til Sovjet. Kare Persen, formannen, ville ha meg med. Ikke som tolk, men for å ha en

reisevant person med i selskapet. Hele delegasjonen leverte sine pass på ambassaden. Alle fikk visum, unntatt meg. Jeg fikk passet tilbake i posten uten følgeskriv og det ble ingen delegasjonsreise. Historien kom i avisene og jeg ble feiret som helt i den amerikanske ambassade. Jeg fikk tidlig oppdrag av Norsk Produktivitetsinstitutt som stadig hadde amerikanske eksperter på besøk. De reiste rundt og informerte om moderne produksjonsmetoder og jeg fulgte med dem som tolk. Grupper fra fagbevegelsen og andre organisasjoner ble dessuten innbudt til studiereiser i andre land og jeg var med for å oversette. Dette ble betalt av en institusjon som var en slags fortsettelse av Marshallhjelpen, ~~NSA~~. Slik fikk jeg kontakt med den amerikanske ambassaden som likte at jeg ikke fikk komme inn i Sovjet. Men utpå høsten var det planer om å sende en ^{LO} delegasjon til USA. Flere forbundsformenn skulle med, men så ble det ~~visse~~ problemer med visum for Karsten Thorkildsen og John Wivegh, henholdsvis ~~Bokbindere~~ boktrykkerforbundet og bygning. De hadde vært i Jugoslavia, og da ville ikke amerikanerne gi dem visum. Så ble det reist tvil om Martin Tranmæl~~s~~ skulle få komme inn i statene. Amerikanerne mente han hadde vært kommunist. Jeg husker ennå en tegning av Pedro i Verdens Gang hvor han ~~skapte og~~ ~~Tranmæl~~ viste hvordan Chaplin og Tranmæl^m led samme skjebne. Men det ordnet seg for Tranmæl til slutt. Så var det min tur. Jeg fikk høre at ambassaden hadde funnet ut at jeg hadde vært kommunist på Kongsvinger. Først lo jeg bare, og forklarte at ~~jeg~~^{de} kunne spørre hvem som helst i den vesle byen, alle ville vite hvor jeg hadde hørt hjemme i det politiske bildet. Men så kom jeg på at jeg hadde en nevnebror på Kongsvinger som var redere enn jeg. Det var han som stod på lista over uønskede gjester til Amerika. Da dette var oppklart ~~fixxxxxx~~ og jeg høytidelig benektet at jeg hadde vært medlem av Kommunistpartiet, fikk jeg visumet~~x~~ til USA. Men jeg har aldri fått noen forklaring på hvorfor jeg ikke fikk til Sovjet. Kanskje er det fordi jeg har russiske foreldre og også lærte

en del russisk i Auschwitz, derfor kunne jeg forstå ^{noe} ~~ikke~~ ~~ikke~~ av språket. Men snakke det kunne jeg ikke. Det hendte at enkelte forbund hadde russiske gjester på landsmøtene sine og de hadde tolk med seg. Men det var en merkelig form for tolking som foregikk. Jeg oppfattet at han sa de ikke behøvde å svare på spørsmål som ble stilt dem fra talerstolen. Det kunne ikke vi andre tolker tillate oss. Nok av det. Noen annen begrunnelse for at jeg ble nektet visum til Sovjetunionen har jeg *gjort* ikke kunnet finne. Men jeg var ikke velsett av norske kommunister heller. En gang var Frihetens redaktør, Jørgen Vøge, til stede på et landsmøte og presterte følgende overskrift i sin avis: "Tolken driver politisk sensur etter oppdrag av utenriksministeren". Han påstod jeg hadde unnlatt å oversette noe en tysk gjest hadde sagt. Men han innså nok etterpå at Halvard Lange hadde annet å gjøre enn å gi meg beskjed om å sensurere innlegg av tidligere tyske kommunister på et forbundslandsmøte. Til USA fikk jeg imidlertid visum ~~ansøker~~ omsider og delegasjonen dro av sted under ledelse av LO-sekretær Alf Andersen. Videre var det Kare Persen fra Papir, John Wivegh fra Bygning, Anton Andresen, *fra* Skotøy, Karsten Øhorkildsen, Martin Trammøl og *Per*ntsens, formann i Bergen Samorganisasjon. Vi reiste med gamle Stavangerfjord og hadde en storartet tur som varte i ti ~~dager~~ døgner. Det var ikke så vanlig å bruke fly den gangen. Straks vi ankom New York, ble vi overfalt av journalister som ville vite hva vi mente om metodene til amerikanske fagforeningsfolk, ~~men~~ enkelte hadde jo ord på seg for å være korrupte. Vi bad om å få komme i land først og sette oss inn i forholdene, de kunne komme igjen når vi skulle returnere til Norge om to måneder. Vi reiste på kryss og tvers gjennom USA, besøkte fagforbund og be-
=7
grifter, institusjoner og osv. Vi var i FN og hjemme hos Trygve Lie, i Washington og på CIO-kongressen da Walter Reuther ble valgt til formann. Her skulle Alf Andersen hilse fra de norske gjestene, men vi visste ikke når han ville få ordet. Forhandlingene her foregikk omtrent som

hos oss, men på ~~Bil~~ bilarbeidernes kongress flere av seinere gikk det annerledes for seg. Der var det nye show, og Walter Reuther gav ordet til den han fant for godt, han opptrådte meget suverent. Tor Aspengren satt ved siden av meg ~~og~~ og sa at "hadde jeg ikke sett dette med mine egne øyne ville jeg ikke trodd det." ~~xxx~~ Hver lokalavdeling ^{hadde sørget for at} delegatene opptrådte i like skjorter, det ble skutt med leketsysrevolvere og sendt opp ballonger, og det var vill hurlumhei. Før i tiden hadde det vært enda verre, ble det fortalt, da hadde man latt ~~xxx~~ kandidatene til forbundsstyret ri inn i salen på elefanter. Også på den kongressen jeg var, ble kandidatene båret inn i salen mens et musikkorps spilte. ~~xxx~~ På denne tiden var John F. Kennedy senator og møtte på kongressen som gjest.

Vi besøkte mange fabrikker ~~og~~ hvor produksjonen ~~foregikk~~ var topp moderne og helt annerledes enn hos oss i 50-årene. Jeg husker bl.a. et sagbruk hvor folk gikk omkring i hvite frakker som på en sjokoladefabrikk, veggene var flislagt, men ~~xxx~~ ikke en eneste sagflis var å se. Digre trestammer ble kjørt inn og kuttet opp med maskin uten at en menneske var i nærheten. All sagflis ble suget opp, presset til briketter og brukt til brensel. Nå har vi tilsvarende bedrifter her hjemme, men vi som så dem på dette tidspunktet, gjorde ^{store} ~~xxx~~ øyne. Ikke minst gjorde det et sterkt inntrykk på fagbevegelsens folk at produksjonen kunne foregå med et lite antall ~~xxx~~ arbeidere. Det samme gjentok seg på bilfabrikker, ~~xxx~~ og på Firestones bildekkfabrikk. Jeg husker også en konfeksjonsfabrikk i Brooklyn hvor alle oppslag var gjengitt på engelsk, italiensk og jiddisch. Jeg slo av e prat med en kar i 50-årene, han var polsk jøde og utdannet skredder. Jeg spurte hvordan han trivdes med bare å sy en liten søm på en bukse og så sende den videre. Han svarte at det gikk greit, ~~og~~ at ~~xxx~~ han begynte å leve når han var ferdig for dagen. Da hadde han tjent såpass penger at han klarte seg, men i Polen hadde det ikke vært noen kunder til de fine

dressene han kunne sy .

I Washington var vi i Representantenes hus og fikk være med på et senatsmøte. Vi var også de første George Meany inviterte til lunsj etter at han var blitt valgt til president for AFL, den amerikanske landsorganisasjonen.

I 1952 ~~hadt~~ dro jeg på leir med AUF for siste gang. Det var Sosialistisk Ungdomsinternasjonale som var samlet i Wien . Vi dro ^{fra} København med tre lange tog, svensker, dansker, finner og nordmenn. Judit og jeg hadde vår sønn på to år med, han var ganske livlig av seg så jeg hadde inntrykk av at jeg gikk nesteparten av veien. Han løp gjennom hele toget og jeg etter.

Østerrike var ^{fortsatt} ~~ikke~~ besatt av de allierte, og da vi passerte broen over Ens hvor den russiske sonen begynte, ~~kontrollerte~~ ble svenskene, som hadde sorte pass, kontrollert nøye. Danskenes grøngrønne pass var de mindre nøye med, og da vi nordmenn leverte våre røde, bare smilte de og viftet oss videre. De så ikke på et eneste ett.

Mange av Wiens gater lå fortsatt i ruiner , det ble et nokså dystert gjensyn med hjembyen, ~~men~~. Men de store friområdene lå som før, og her var det leiren for flere tusen ungdommer ble reist. I den engelske delegasjonen var bl.a. Harold Wilson.

Dette året deltok jeg også for første gang på et ILO-møte, dvs i en ~~industri~~ komitémøte for kjemisk industri. Ernest Bevin hadde like etter krigen foreslått at ILO ved siden av den store arbeidskonferansen burde opprette industrikomiteer hvor hver produksjonsgren skulle drøfte aktuelle spørsmål ~~føxx~~ på sitt område. Det utviklet seg etterhvert til å bli et forum for internasjonale tarifforhandlinger med svært runde, for ikke å si intetsigende konklusjoner og anbefalinger. Som f.eks. at "kortere arbeidstid for skiftarbeidere² er ønskelig". ILO behandler også ofte saker som er

Som folk
7

gjennomført i Skandinavia for mange år siden. Men det har ~~utviklet~~
oppstått en arbeidsgiversolidaritet som ~~gir seg~~ ^{kan gi seg} merkelige utslag,
nemlig at arbeidsgivere fra avanserte industriland, som de nordiske,
stemmer mot reformer som er gjennomført for lenge siden. De gjør det
for å støtte ~~sine~~ kolleger fra land som ikke er kommet så langt.

En besynderlig form for internasjonal solidaritet! Da russerne kom
med i ILO ble det også litt av et sirkus. De sendte i likhet med andre
land en trebelte delegasjon, fra regjeringen, fra arbeidsgiverne og fra
fagbevegelsen. Men arbeidsgiverne ville ikke slippe inn de russerne
som representerte arbeidsgiversiden. Det tok i hvert fall lang tid
før de gav etter.

Man kan spørre om det blir noe mer enn papir av de vedtak som gjøres.
Hver industrikomite har to tekniske underkomiteer som behandler hvert
sitt emne og kommer fram til konklusjoner. Så finns det en tredje
komite som skal undersøke ~~om de tekniske komiteene~~ hvordan vedtakene er
fulgt opp. Den avgir også innstilling om hvordan Arbeidsbyrået ~~skal~~
~~gjennomføre vedtakene~~ eller de enkelte regjeringer ~~skal~~ bør gå videre
med sakene. På Arbeidskonferansene er det ~~noe~~ strengere. Da
~~kanskje~~ blir det nevnt i rapporten hvilke land som har rati-
fisert konvensjoner uten å overholde dem. Det er ingen behagelig
opplevelse for det land det gjelder. Men det eneste riset bak speilet
ILO har er denne rapporten, og den kan nok virke som en gapestokk.
Etterhvert ble det færre og færre møter i industrikomiteene fordi
ILO's økonomi er svak. Når det ble flere år mellom hvert møte ble det
~~også~~ heller ingen kontinuitet i arbeidet, stort sett var det bare
tolkene som hadde kjennskap til prosedyrer og rutiner.

I dag ligger vel ILO's største verdi i det arbeid den gjør for u-landene

Her
er
en
litas
men
er
dette
int.

Selve arbeidet ^{er} også blitt mer rasjonalisert etterhvert, møtene er ikke så langvarige og fulle av gjentakelser lenger, det nedsettes komiteer i stedet for at hele forsamlingen skal diskutere en uttalelse f.eks. ILO har i likhet med FN over 100 medlemmer, ^{og i} ~~og i~~ industrikomiteene er 26 land representert med flere medlemmer og observatører for hvert land. En del resultater kan ILO selvsagt vise til ~~og~~ men fort går det ikke. Og enkelte land mener de ikke kan strekke seg lenger enn til det nivå andre ~~hadde~~ nådd ^{for} 30 år siden. I en viss grad blir det også dr ^{vet} politisk ~~diskusjoner~~ ^{propaganda}, men forslag som ikke får støtte bortfaller automatisk. I industrikomiteene kan man langt på vei bli enige når det gjelder arbeidsmiljøspørsmål, som ~~sikkerhet~~ ^{sikkerhet} verneutstyr, ~~og~~ farlige stoffer osv, men ~~næringsmiddel~~ arbeidstid vil arbeidsgiverne ikke diskutere. Straks det kan bli snakk om større utgifter for dem, nekter de å gi sine anbefalinger. Enkelte ville ikke engang innrømme at skiftarbeid kan være helseskadelig. Men tross alt ~~er~~ ^{er} ILO ~~en~~ et viktig forum, og ikke minst arbeidet i industrikomiteene omfattes med stor interesse ~~inkludert fagfor~~ ~~inkludert~~ av ~~fagorganisasjonene~~ ~~og~~ organisasjonene både på arbeidstaker-og arbeidsgiversiden. Begge parter sender gjerne sine sterke krefter og debattene kan bli meget livlige. ~~De~~ De første arene ble alt oversatt fra talerstolen, men så gikk vi over til simultantolking.

Første gang ~~da~~ simultantolking ble brukt i større målestokk var under Nürnberg-prosessen.

Den første internasjonale kongressen jeg tolket på, ble holdt i 1951 og det var bygningsarbeidernes internasjonale organisasjon som var samlet. Møtet ble holdt i København og deltakerne delte seg i språkgrupper ~~og~~ som hadde hver sin tolk, for engelsk, tysk, fransk og skandinaviske som jeg tok meg av. Vi oversettere noterte det som ble sagt fra talerstolen, gikk til gruppene våre og fortalte hva det var. Det tok ganske lang tid, men iallfall ble alle ^{språk} oversatt.

Dette
er
meninger
Hvorfor
ILO

samtidig, forutsatt at tolkene kunne flere språk. Svensker og dansker ~~hørt~~ forstår som regel lett det jeg sier for jeg har vent meg til å uttale alle ord tydelig ^{og sluker ingen av} ~~ordene~~ stavelsene. Dessuten må man oversette alt som blir sagt, leverer man bare bruddstykker får ikke tilhørerne tak i meninger og sammenhenger og da er det liten vits i å ha tolk med seg.

Det var IBM som laget de første tolkeanleggene. Da ble tolkene plassert i kabiner hvor de hørte taleren ~~xxxx~~ og samtidig snakket i mikrofon til dem som skulle ha oversettelsen. I salen har delegatene hodetelefoner som kan innstilles på de forskjellige språk. I ILO går det nå på engelsk, tysk, fransk, spansk og russisk, men ingen tolker kan så mange. Noen kan tre av de fem, noen de to andre og slik kan de kombinere.

Hvordan det er mulig å snakke samtidig som man hører? ~~Så~~ ~~xxxx~~ ~~jeg~~ Først og fremst må man høre godt. Hvis man må anstrenge seg for å få med det som blir sagt, er det nesten håpløst. Kabinen må være isolert slik at ikke min egen stemme gir mye gjenklang. En gang var det laget en betongkabin og da smalt min egen stemme slik at det ikke var mulig å høre det som kom gjennom hodetelefonene fra talerstol. Etter hvert får man rutine i å snakke samtidig med taleren. Jeg hadde en glimrende lærerester i Sven Backlund, men jeg nøyer meg med å oversette det taleren sier, ikke tale på egne vegne. Om Sven Backlund fortelles det at han var med den svenske LO-formannen til Spania en gang under borgerkrigen. Formannen skulle tale for Den internasjonale brigade og ~~fortalte~~ snakket ganske alminnelig om svensk ragbevegelse osv. Så ^{kom Backlunds oversettelse som endte med} ~~sa~~ ~~Backlund~~ ~~sa~~ ~~sa~~ ~~sa~~ brigaden kastet luene i været og ropte hurra. LO-formannen syntes dette var noe merkelig og ~~sa~~ ~~Backlund~~ spurte Backlund om han hadde oversatt det han sa. -Det har jeg fan meg ikke,

men jeg har oversatt det du burde ha sagt.

Noe slik har jeg aldri gjort. Det hender jo det kommer en del take-
prat, ~~da er det bare å oversette ord for ord og håpe det snart~~

~~xxxxxxx~~ kommer noe med mening. ~~ogx~~ Det gjør det som regel.

~~xxxxxxx~~ Men det hender naturligvis at tolken får
ansvaret hvis et innlegg vekker negativ oppsikt. Trygve Lie fortalte
en gang at russerne hadde lett for å skylde på tolkene når de hadde
sagt noe i FN som de angret på. Men FN har helt fra starten av
hatt de beste tolker som finnes, de ~~xxxxx~~ er suverene og de er
lojale. De ble rasende over beskyldningene og klaget til Trygve Lie.
Hvis det ikke ble slutt på dem ville de nekte å oversette russere.
Trygve Lie var smart og tok i bruk bandopptagere under forhandlingene.

Både det originale innlegg og oversettelsen ble tatt opp. Da
russerne neste gang hevdet at tolkene hadde misforstått, ble bandene
kjørt. Oversettelsen viste seg å være prikkfri og det ble slutt
på mistenkeliggjøringen.

Såvidt jeg vet har jeg i mine mange år som tolk aldri skapt kaos
eller misforståelser. Det gjelder enten jeg har oversatt fra
skandinavisk eller til skandinavisk. Og det priser jeg meg lykkelig
for. Gjør man en feil i denne jobben går det rykte om det verden
rundt i ti år. Men gjør du godt arbeid nevnes det ikke av et
menneske.

Like før Kennedy besøkte Berlin i 1963 var jeg på en stor oljekongress
i Frankfurt, arrangert av de store oljeselskapene. Vi var ti tolke-
team med fem oversettere i hvert. Derfra dro jeg til Berlin hvor
det tyske bygningsarbeiderforbundet hadde landsmøte. Kennedy var
invitert, og han kom. Jeg oversatte ham simultant og kommer aldri til
å glemme ~~xxxxxxx~~ det. Jeg satt i tolkeboksen bak i salen,
så kom Kennedy sammen med Adenauer og Willy Brandt pluss forbundets

formann, senere forsvarsminister, Leber. Kennedy gikk på talerstolen og sa han ikke var noen ^{fremmed mann} ~~ukjent~~ i fagbevegelsen, det hadde han aldri vært hjemme, og det følte han seg heller ikke som her. Det så ikke ut som Adenauer likte den uttalelsen, men Willy Brandt smilte fornøyd.

Ellers kan en ^{oversetter} ~~ikke~~ komme opp i ^{krinklige} ~~vanstikkende~~ situasjoner som ikke egentlig har noe med selve tolkearbeidet å gjøre. Det gjorde jeg for en del år siden - da vi hadde tenkt å bli medlem av EF. Da skulle alle dokumenter om saken, Romatraktaten osv, oversettes og til norsk ble det laget ^{inngaver} ~~tre~~ En ble besørget av utenriksdepartementet i Oslo, de to andre ~~inngaver~~ av nordmenn i Brussel, en for EF-kommisjonen og en for Ministerrådet. Disse to ~~sprikende~~ ^{sprikte} ganske ettertrykkelig. EF's medlemsland hadde rett til å kontrollere disse oversettelsene, og til dette formål ble det nedsatt en komité. ~~Den~~ Den tyske regjering fant visst at den ikke hadde noen som behersket norsk godt nok og så ble jeg høytidelig oppnevnt til å sitte i komiteer på vegne av den tyske regjering. Jeg reiste til Bonn og fikk en tykk bok som inneholdt Romatraktaten på fire språk. Danskene hadde forresten allerede ferdig sin oversettelse, den var glimrende, og hadde våre landsmenn skaffet seg den, hadde det ikke blitt så mye bråk og brudulje med den norske. Nå, jeg fikk boka med traktatene på ~~engelsk~~, tysk, fransk, italiensk og nederlandsk. Jeg oppdaget fort at ~~den tyske og franske teksten~~ ikke stemte over ens på mange punkter. ~~Men i slutten~~ Men i slutten av boka var det tatt inn et avsnitt hvor det het at alle fire oversettelsene gjelder. På grunn av tidsnød hadde man ikke fått satt ned noen redaksjonskomite som forhandlet seg fram til enighet om formuleringer slik at det ikke ble uoverensstemmelser. Jeg har hørt at Romatraktaten for en stor del først ble skrevet på tysk. Franskmennene oversatte denne som igjen ble ordrett oversatt av italienerne.

Hollenderne laget en syntese av alle tre, og den var best. Så satte jeg i gang med å sammenholde de norske oversettelsene med de fire andre. Jeg oppdaget at nesten alle hadde gått ut fra den franske teksten, og det var etter min mening galt. Jeg fikk medhold av en jurist som også mente at vi måtte legge den tyske teksten til grunn, siden det meste først var skrevet på tysk. Vi fikk blant annet en stor debatt om ordet direktiv. Det står i den franske teksten, men på norsk^{er} direktiv er ~~mye~~ et mye sterkere ord enn på fransk. På tysk stod det retningslinjer. Det ville jeg bruke, men det ble ikke akseptert. ~~Kanskje~~ - Jeg mener fortsatt at det ville vært mest ~~riktig~~ interessant for Norge om vi hadde fått den svakere betegnelsen. Jeg syntes ikke jeg kunne slå i bordet og lot det passere. Slike situasjoner hadde vi ~~vi~~ flere ganger. Men ofte ble det ren flisespikking, f.eks. om plasseringen av ordet bare. Vi holdt på i mange uker. Og honoraret var raust. Da en sveitsisk kollega av meg fikk høre beløpet ble han nærmest målløs. -Denne gangen fikk du ikke betalt for hva du gjorde, men for hva du kan, Josef, sa han. Det syntes jeg var pent sagt.

Når
Jeg hadde avlagt translatøreksamen ~~i tysk~~, andre studier ble det ikke noe av. Men jeg hadde ^{i sin tid} begynt ved Universitetet hvor jeg spesielt fikk god hjelp av professor Paasche. Han tok seg av meg da jeg meldte meg til immatrikulering^{19...}, jeg hadde ikke engang penger til avgiften. Men han samlet ~~det~~ inn femti kroner og dro rundt til kolleger for å skaffe meg gratis bøker. Vi kom bl.a. til professor Selmer som underviste i tysk fonetikk og da han fikk høre at jeg var politisk flyktning fra Wien spurte han om jeg hadde kastet bomber. Det kunne jeg svare nei på, og fikk boka. Jeg tok forberedende og leste språkvitenskap og fonetikk ved siden av alt det andre jeg drev med. Jeg fulgte også forelesninger i engelsk og fransk, både før

og etter arene på Kongsvinger. Jeg tror jeg var den første som holdt foredrag om Steinbeck for norske studenter. Det var om Vredens druer. Aldri har jeg glemt hvordan han her på to sider skildrer en skilpadde som går over en vei.

Etter krigen ble det ikke særlig tid til å studere, så jeg meldte meg til translatoreksamen i tysk. Det var litt av et håløye, men det gikk ganske bra. I 1946 ~~var jeg ikke norsk~~ hadde jeg fått norsk statsborgerskap og stilte nå med alle nødvendige papirer. Heller ikke statsborgerskapet var lett å oppnå. Jeg måtte skrive en søknad, jeg måtte finne vitner som garanterte at jeg var et hederlig menneske, at jeg ~~kunne~~ behersket det norske språk i skrift og tale, jeg måtte bevise at jeg ikke skulde skatt, at jeg aldri hadde vært straffet eller hatt brak med politiet, bortsett fra det nazistene hadde stelt i stand, jeg måtte øverge at jeg ville iaktta Grunnlovens bestemmelser og holde meg til dem. Jeg måtte til og med betale hundre kroner i stempelavgift.

Som statsautorisert translator kom jeg i Statskalenderen, og dermed ble det også en del offentlige oppdrag, bl.a. som tolk i retten. Av større rettssaker kan jeg nevne den såkalte pillesaken hvor et tysk firma var stevnet av en ungarsk innvandrер som hadde mistet sin kone og mente hun ^mdøde fordi hun hadde brukt en prevensjons-pille som dette firmaet stod ~~hakk~~ bak. Saken vakte stor oppsikt - også utover Norges grensen, og Lagmannsretten brukte nesten tre uker på den. ~~Det var et farmasøytisk firma~~ Det farmasøytiske firmaet Schering- ble frifunnet, men ^{det ble} anket til Høyesterett, som også frifant. Jeg satt der også - de saksokte fikk være til stede ^{og} høre forhandlingene og jeg oversatte for dem. Men selv i en så tragisk sak kan det falle bemerkninger som gjør det vanskelig å holde seg alvorlig. I Lagmannsretten var det f.eks. innkalt en svensk professor som vitne, og han ble spurt om ~~den~~ han betraktet denne

pillen som et medikament~~x~~ og svarte: Det er slett ikke noe medikament, det må kalles et bekvemlighetsaggregat. Et annet vitne, en professor hadde det med å spankulere rundt i rettssalen mens han la fram sine betraktninger, og ~~da~~ da var det ikke greit å være tolk, ^{eg} Jeg kunne ikke godt løpe etter ham.

En annen stor rettsak jeg hadde var Lillehammer-saken, mot israelerne som hadde skutt ~~de~~ ¹⁹ man. Israelsk etterretningstjeneste var på jakt etter de som sto i spissen for massakren i München under Olympiaden i 76^e da mange israelere ble skutt. De mente han hadde slått seg ned på Lillehammer og med den følge at et helt uskyldig menneske ble skutt ned og drept. Seks av de som hadde vært med på aksjonen ble arrestert av norsk politi og stilt for retten. På kort varsel ble jeg engasjert som tolk og møtte opp ved Tannlegenes hus i Kron-
Arbins gate. Av sikkerhetsgrunner ble ikke saken ført i Tinghuset, man måtte ha en sal uten vinduer. Det var så vidt jeg slapp inn fordi man ikke hadde rukket å ~~gi~~ gi meg skriftlig bekreftelse på at jeg hadde noe i salen å gjøre. Vaktholdet var enormt, jeg ble fulgt av ~~politiet~~ spesialtrenet politi til tolkeboksen og hvor det ~~stod~~ xx var en kraftig søyle midt på gulvet. For sikkerhets skyld plasserte jeg stolen min bak den. ~~Det var en stor spenning i salen~~ I salen var ~~den store~~ spenningen påtagelig, og selv var jeg så nervøs at jeg måtte tenke meg om da de spurte hvor gammel jeg var. Da ble det litt latter i salen, og så satte vi i gang. Det skulle egentlig vært en tolk til, men han kom ikke, og jeg måtte ta alt alene. Etter en time måtte jeg be om pause, da meldte trettheten seg. Vanligvis blir vi avsluttet etter en halv time eller tve minutter. ~~Det vil si~~ Men i begynnelsen måtte jeg ^{ofte} ~~ta~~ ta alt alene, det var ikke flere skandinaviske tolker enn jeg noen år. Det vil si, vi hadde en engelskmann i Stockholm som kunne svensk. Men han emigrerte til Amerika. Han ville ikke bo i Sverige lenger og forklarte hvorfor: Forleden var det en

rettssak her i Stockholm. En drosjesjåfer ble betelagt fordi han ikke hadde reglementert slips. Jeg vil ikke bo i et slikt land.

Tilbake til Lillehammersaken: Etter pausen kom det to tolker til og da gikk det greit. Spenningen gav seg også etterhvert.

Som tolk må man kjenne sin begrensning. Jeg pater meg aldri jobber som jeg vet innebærer spersal jeg ikke har det minste greie på. Selv om man kan finne ordene og forklare visse ting, kan man plutselig bli stående bom fast. Og den situasjonen vil jeg ikke havne i. Så jeg

har avslått å tolke på medisinerkongresser, som regel også på ~~konfer~~ menter som dreier seg om kjemi. Men vi får ikke bestandig nøyaktig

beskjed om hva ~~xxxxxxstoffer~~ som skal behandles. Jeg fikk en gang en forespørsel fra en kollega som hadde fått i oppdrag å sette sammen

et tolketeam for et arrangement i Amsterdam. Det måtte være det tiende gjennomslaget jeg fikk, ^{det var så utydelig at} jeg kunne bare ~~kunne~~ finne ut når og

hvor vi skulle møte. Jeg skulle møte Judith i København etter en kongress i Wien og hun hadde med en pakke dokumenter om Amsterdam-

kongressen. Det viste seg å være et møte med Billy Graham. Det var for sent å hoppe av, så jeg utstyrte meg med bibel og bibelordbok.

Det nytter ikke å improvisere ~~hixixixikakaxxx~~ når det gjelder bibel-sitater. Her var vi to tolker, den ene tok med ~~xxx~~ tilsvarende

svenske oppelagsverk, og vi avtalte at den som fant sitatet først skulle ta oversettelsen. Og bra gikk det. Arrangementet ble holdt

innendørs, med flere hundre deltakere. Vi hadde en møte med Graham på forhand, der fortalte han ~~hixxxx~~ om et evangelisk møte et sted i

Statene~~xx~~ hvor en predikant aldri ble ferdig med å tale. Møtelederen gjorde flere forgjeves ~~fszkkpaxxx~~ forsøk på å få ham til å slutte,

men det nytet ikke. Til slutt ble han så sint at han kastet dirigentklubba etter ham. Men han traff ikke den taletrengte, derimot

en som satt like bak. Denne besvimte og datt ned av stolen. Formannen løp ned og fikk liv i mannen, han åpnet øynene og bad om å få et

mellom seks. Er anlegget tradlöst kan de putte apparatet i lomma og høre hva som blir sagt selv om de er utenfor salen.

Men da vi var i USA i 1952, ~~xxxxx~~ gikk det mer primitivt for seg. Vi var bl.a. på CIA- kongressen og delegasjonens leder, Alf Andersen, skulle ha ordet. Vi visste bare ikke ~~xxxxx~~ når han skulle slippe til. Så ~~xxxxxxxxxxxx~~ gikk det ikke bedre enn at han ble ropt opp like etter lunsjpausen, mens jeg befant meg på et visst sted. Heldigvis var det høyttaler der også, så jeg kom meg ut i full fart. ~~xxx~~ Alf Andersen har fortalt at han stod der noksa tafatt og talte på norsk, men akkurat da han var ferdig gikk dera opp nederst i salen og inn kommer Josef mens han heiser opp buksa. Han rakk ~~talerstolen~~ akkurat idet jeg gikk ned-.

Vi tolker her vår internasjonale forening, AIIC, ~~xxxxxxxxxxxx~~ Internasjonal forening for kongresstolker. Her må man gjennom et nalyse for å bli medlem. Først må man bli kandidat, og det skjer når man har arbeidet en stund som tolk og ~~xxxxxxxx~~ ~~tre~~ ~~xxxxxxxx~~ etablerte i faget garanterer kvalifikasjonene. Når man så har hatt 200 arbeidsdager i bransjen, kan man søke om medlemsskap og da må man ha fem garantister. De må innestå for at ^{vedkommende} ~~xxxxxx~~ behersker den språkkombinasjonen han søker om. Vi har tre kategorier, A som står for morsmålet man kan oversette til og fra ~~xxxx~~ et annet språk, B som står for et språk man ikke behersker så godt som morsmålet men likevel kan mestre under visse forhold, og C er språk man kan oversette ~~xxxxxxxxxxxx~~ til A-og B-~~xxxxxxxxxxxx~~ språk ~~xxxx~~ fra, men man kan ikke oversette til det. Medlemmene må følge de ~~xxxxxxx~~ honorarsatser som er ~~xxxxxxx~~ vedtatt og ellers rette seg etter reglementet. Det er lett å bli svartelistet hvis man prøver å gape over for mye. Selv oversetter jeg fra engelsk og fransk og tysk til skandinavisk og også fra skandinavisk, engelsk og fransk til tysk. Tysk er forresten det verste språk man har å oversette fra, det skyldes konstruksjonen

og plasseringen av verbet. Ofte må man gjette hva det vil bli og en flink tolk greier det i ni av ti tilfeller. Men man kan bli ~~kikk~~ lurt, særlig hvis taleren virker positiv.~~og~~ Da regner man med at han vil støtte et forslag,~~sk~~ men så kan det komme et ^{ikke} likevel. Da gjelder det å korrigere seg selv forttest mulig. Når man kjenner delegatene og organisasjonene, er det lettere, da ~~kann man ofte på forhånd~~ vet man ofte på forhånd hvordan de vil stille seg. Selv har jeg vesentlig arbeidet på ~~faglige kongresser~~ kongresser arrangert av fagorganisasjoner, internasjonale til Metall, Bygning, Transport, Handel og Kontor osv. Og ikke bare på kongresser, de har jo styremøter, underkomiteer, faggrupper o.l. I slike mindre fora kan man også tillate seg å spørre taleren om det er noe man ikke har forstått. Det kan man ikke i ~~kikk~~ basen under simultantolkning. Da gjelder det å ^{holde} ~~ha~~ hodet kaldt og følge godt med.

Den internasjonale tolkeforeningen har ca. 2000 medlemmer fordelt over hele kloden, både frilansere og folk som er fast ansatt ved de internasjonale organisasjonene. Jeg ble medlem så fort det var mulig, det skulle ikke hete at jeg ikke var solidarisk og ville unndra meg kontingentbetaling. Jeg hadde tre styremedlemmer som garanterte for meg.

Vi har en god del originale typer blant oss. En av dem er opprinnelig tysk, bosatt i Sveits, gift med en fransk dame, ~~ansatt i ILO~~ knyttet til ILO før siste verdenskrig. Men av en eller annen grunn tok ikke ILO ham med til Canada da den ble overført dit under krigen. Det ble han veldig forarget over og er ^{ikke} kommet over det ennå. Og han ^{ble} ~~er blitt~~ sin egen verste fiende. Han tjente gode penger, men kledde seg som en lasaron. Når han var på reise, bodde han på de verste hoteller han kunne finne, og ble fortvilet når de ble revet. Spise gjorde han også bare på de billige stedene. Det ~~ikketakk~~ ^{bidro vel til} at han ble syk på sine gamle dager. Han likte ikke å bære noe særlig, men slepte rundt på ~~kokker~~ kasseroller og suppekoker. Han reiste aldri med fly,

bare med tog og studere rutebøker i timevis for å finne ~~frukstikk~~ billigste måte å komme fram på. Fordi han ikke likte å bare, hadde han ~~enklest mulig~~ på seg mest mulig av de klærne han måtte ha med. Han kunne gå omkring med tre skjorter, to par bukser og jakker. ~~Men problemet~~ Men problemet med å få på seg to par sko greide han aldri å løse. Han gikk alltid med en stor dokumentmappe hvor han hadde alle slags attester og papire: penger og pass. Han stolte ikke på bankene, og han vekslet ikke valuta, ikke en gang da dollaren gikk voldsomt ned i kurs og alle kvittet seg med dem. En nedskrevet dollar er iallfall mer verd enn ingen dollar, mente han. I veska hadde han også rester av forskjellige slag, debsuten sigar- og sigarettstumper som han samlet rundt omkring for å røyke i snadde. En gang ble han frastjålet veska på toget mens han sov. Det var på slutten av året, og alt han hadde tjent de siste tolv måneder lå der, han brukte jo nesten ikke penger. Pass og briller var også forsvunnet, han måtte skaffe nytt. ~~Men~~ Og så kom veska til rette, den var blitt levert inn på togets endestasjon Ostende, og praktisk talt hele innholdet var på plass, også det meste av pengene. Ikke engang tyvene hadde giddet å se nærmere på ~~innholdet~~ det ekle innholdet. Men vi hadde fått nok av ~~xxx~~ fillene og skitten og bestemte oss for å kjøpe skikkelige klær til ham. På en eller annen måte fikk han nyss om planene og bad oss pent om ikke å gjøre det. Han hadde nemlig minst ti nye skjorter hjemme som ikke var pakket ut engang-.

Vi hadde også en kollega som ~~alltid~~ var plaget av vonde føtter. Han skaffet seg alltid en bølge med varmt vann som han satte beina i mens han drev i boksen og oversatte. En kvinnelig tolk- og hun var særdeles dyktig - satt alltid og strikket. Hun ~~delte~~ inndelte konferansene i en-eller to-genseres møter, alt etter hvor mye hun greide å strikke under dem. For øvrig er det minst like mange kvinner som menn i det internasjonale tolkekorps.

et bilde av vedkommende først, og så er vi beredt til å lytte til det de sier. Men det går ikke med skandinaver. De er ferdige med innlegget før vi har kommet i gang med å høre etter. Du må si til din delegasjon at de må ta det mer med ro." Dette har jeg hørt flere ganger og det er et stort aber med simultantolkingen. ~~xxxxxx~~ Slik er det ikke med det vi kaller konsekutiv tolkning, da er det lettere å få meningene klart og tydelig fram, da kan vi skrelle bort utenom snakket.

Jeg fikk en gang en pen attest av en svensk fagforeningsleder. Han sa jeg var en flink tolk! Sier jeg altfor lite legger du litt til. Sier jeg for mye koster ~~xxxxxx~~ du ned. Og sier jeg bare noe tull sier du ingen ting. " ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ Det er nok noe i det. Vi må gjøre det beste ut av alle situasjoner, fullføre setninger som ikke er fullført, ~~xxxxxx~~ improvisere når deler av innlegget drukner i hosting og harking, la stemmen stige eller synke ~~xxxxxxxxxxxx~~ alt etter innholdets art osv. Ved en bankett måtte jeg engang oversette en bordtale ~~xxx~~ som generalsekretæren i en organisasjon holdt. Og jeg greide å få forsamlingen til å høre etter, det er ikke alltid forsamlinger gjør det under oversettelser. Etterpå kom ~~han~~ *taleren* bort og sa: "Jeg skjønnte ikke et ord, men du holdt en flott tale."

Men jeg bruker ikke bare stemmen til å snakke med. ~~xxxxsyngxxx~~ Av og til synger jeg også, riktignok ikke fra tolkebasen, men ved festlig sammenkomster når møtet er slutt. En gang sa en kvinnelig kollega til meg at hun hadde fødselsdag. ~~xxxxxxxjxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ ~~xxxxxxx~~ Det var over midnatt og uråd å skaffe blomster. Men jeg ville finne på noe til henne, så jeg fikk orkesteret til å spille en sang jeg kunne synge, jeg husker ikke hvilken. Og ~~på~~ etter et ILO-møte i Göteborg en gang hadde svensk metallarbeiderforbund

invitert til middag på et fint hotell og engasjert den svenske sangerinnen Perit Bohm til å synge for selskapet. Først sang hun melodier fra en amerikansk musical og fikk en fra salen til å opptre sammen med seg. Da hun skulle gå over til ^ewinermelodier spurte hun om det ikke var noen som kunne synge sammen med henne. ~~Jag~~ Da ingen meldte seg syntes jeg jeg måtte redde situasjonen og gikk opp på scenen. Hun så litt skeptisk på meg, en liten spirrevipp i forhold til hennes frodige ⁹korpus. ~~Vi~~ Men vi satte i gang med en duett og etter de første strofene smilte hun som en sol. Vi sang og sang og høstet stor suksess begge to.

Siden kom det oppslag i Dagens Nyheter om "den syngende tolken".

✓
Kallast. Når?

Vi reiste til Bergen med to ^{av det tyske} av forsvarets fly og derfra til Lakselv, så videre med Widerøefly til Kirkenes. Jeg snakket mye med de unge tyske offiserene, ~~xxxxxxxxxxxx~~ og det var ikke til å unnga at vi kom inn på krigen. En av dem, han var pressetalsmann, forklarte at han hadde måttet sette seg inn i ^{alt} ~~krigen~~ historien om krigen etter at han ble voksen. På skolen hadde de ikke hørt noen verdens ting om den tiden.

Leber hadde med seg små gaver til de norske offiserene, ~~xxxxxxx~~ han delte ut lommekniver. Jeg gav ham en spøkefull advarsel: Hvis ~~menn~~
~~kunstmålerisksskikkesskjegningendaxxilldatsk~~
pressefolkene er ondskapsfulle kan de skrive at
Den tyske forsvarsminister bevæpner norske offiserer med kniver like ved den russiske grensen.

Dette var i begynnelsen av mars og det var fryktelig kaldt. Tyskerne var ikke forberedt på det og holdt på å fryse seg fordervet under de utenlands seremoniene. Og da det skulle være øvelser med ~~den~~ tyske stridsvogner av typen Leo følte jeg meg som Napoleon på ~~slagsmarken~~ ~~den russiske slagmarken~~ slagmarken.

Da jeg fylte 60 år, hadde vi åpent hus, og blant alle som kom for å hilse på, var den tyske ambassadøren og presseattasjeen. Ambassadøren satte

tre flasker av edleste merke på bordset, en champagne og to hvitvin. Han sa det var en helt spesiell vin, ambassaden hadde fått ~~hvx~~ ekstra bevilgning da president Heinemann var på statsbesøk i Norge, og hadde kjøpt inn det edleste fluidum som var å få. Det ble to flasker igjen etter besøket og de hadde ambassadøren tatt vare på til en passende anledning. "I dag er den kommet", sa ambassadøren. "Du skal ha dette" *den, forsi.* Da opplevde jeg det som ~~xx~~ ringen var sluttet.